

В. В. Паращич, Г. Є. Фефілова, М. В. Коновалова

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Рівень стандарту

**підручник для 10 класу закладів загальної
середньої освіти**

10
КЛАС

Харків
Видавництво «Ранок»
2018

УДК 82(100)(075.3)
П18

Паращич В. В.
П18 Зарубіжна література (рівень стандарту) : підруч. для
10 кл. закл. загал. серед. освіти. / В. В. Паращич, Г. Є. Фе-
філова, М. В. Коновалова — Харків : Вид-во «Ранок», 2018.
схеми, табл., іл.

ISBN ***,

УДК 82(100)(075.3)

Електронні матеріали до підручника
розміщено на сайті
interactive.ranok.com.ua

ISBN ***

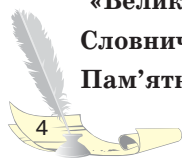
© Паращич В. В., Фефілова Г. Є., Коновалова М. В., 2018
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2018

ЗМІСТ

Передмова	6
Вступ. Оригінальна і перекладна література в сучасному світі	8
Значення художньої літератури для людини й людства ХХІ століття	8
Оригінальна і перекладна література в сучасному світі	13
Подорож перша. Золоті сторінки далеких епох	20
Етапи й шедеври античності (огляд)	22
Гомер — легендарний засновник європейської літератури, автор епічних поем «Іліада» та «Одіссея»	24
Доба Відродження. Специфіка італійського Відродження, його етапи, представники	41
Данте Аліг'єрі — останній поет Середньовіччя, перший поет Відродження	45
Англійське Відродження: характерні ознаки культури і літератури. Вільям Шекспір — геній англійського Ренесансу	54
Гамлет — європейський інтелегент, індивідуаліст, носій ренесансних ідеалів	65
Формуємо предметні та ключові компетентності	72
Підсумуємо знання з теми	74
Подорож друга. Проза й поезія пізнього романтизму та переходу до реалізму ХІХ століття	79
Від романтизму — до реалізму. «Романтична іронія» у творчості німецьких романтиків. Концепція двох світів у творчості Гофмана . . .	81
Протистояння митця та філістера — основний конфлікт повісті Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер»	91
Поезія «чистого мистецтва»: представники, теми, образний світ	106
Ф. І. Тютчев. Єдність світу і філософія природи в ліриці	111
Особливості розвитку романтизму в американській літературі. Місце Волта Вітмена в літературному процесі США	116
Формуємо предметні та ключові компетентності	126
Підсумуємо знання з теми	127
Подорож третя. Роман ХІХ століття	130
Роман як жанр літератури, його формування й провідні ознаки. Французький роман та творчість Стендаля	132
Стендаль (Марі-Анрі Бейль). Творчий шлях письменника, його внесок у скарбницю психологічної прози ХІХ століття. «Червоне і чорне»: поєднання соціально-політичного й психологічного аспектів у романі	135

Конфлікт молодого людини та суспільства в романі «Червоне і чорне»	143
Гюстав Флобер — характерний представник реалізму другої половини XIX століття	153
Оскар Уайльд — представник англійського раннього модернізму.. . . .	166
«Портрет Доріана Грея»: історія створення, жанрова й стильова своєрідність	166
Проблема краси й моралі в романі «Портрет Доріана Грея». Система образів. Символіка роману	176
Еволюція головного героя. Роль фантастики у творі. Традиції і новаторство О. Уайльда в жанрі роману	182
Підсумуємо знання з теми	188
Формуємо предметні та ключові компетентності	192
Подорож четверта. Перехід до модернізму.	
Взаємодія символізму й імпресіонізму в ліриці	194
Модернізм як літературно-мистецький напрям кінця XIX — початку XX століття	196
Шарль Бодлер — пізній романтик і зачинатель модернізму	206
Поль Верлен — король символізму	215
Своєрідність творчого розвитку Артюра Рембо	228
Підсумуємо знання з теми	238
Формуємо предметні та ключові компетентності	241
Подорож п'ята. Зміни в драматургії на межі XIX–XX ст.	243
М. Метерлінк як теоретик і практик «нової драми». «Синій птах» — світла лірична феєрія про вищі цінності людського буття	249
«Синій птах» — п'єса про сенс життя і всемогутність людини	255
Підсумуємо знання з теми	263
Формуємо предметні та ключові компетентності	266
Подорож шоста. Сучасна література в юнацькому читанні	268
Паоло Коельйо як представник постмодернізму: особливості творчого методу та індивідуального стилю	270
Доля і призначення людини в романі Паоло Коельйо «Алхімік»	274
Найуспішніша книга Сью Таунсенд — «Таємний щоденник Адріана Моула» (огляд)	282
Підсумуємо знання з теми	290
Формуємо предметні та ключові компетентності	291
«Велике бачиться на відстані...»: від далеких епох до сучасності.	293
Словничок літературознавчих термінів	298
Пам'ятки	302

Види мистецтва

Традиційно види мистецтва
поділяють за способом утілення
художнього образу та за формою
чуттєвого сприймання

За способом утілення
художнього образу

Просторові
мистецтва

Часові
мистецтва

Просторово-часові
мистецтва

За формою чуттєвого
сприймання

Слухові

Література
Музика

Зорові

Живопис
Графіка
Архітектура
Скульптура

Зорово-слухові

Театр
Кіно

ПЕРЕДМОВА

Юні друзі!

У попередні роки ви прочитали чимало прекрасних творів зарубіжних письменників, стали мудрішими й духовно багатшими, осягаючи своєрідність різних родів і жанрів, секрети письменницької майстерності.

Цього навчального року ми продовжимо віртуальну подорож у просторі й часі, потрапимо до дивовижного світу Книги, відвідаємо Давню Грецію, Францію, Англію, Італію, Німеччину, США та багато інших країн. Не зрушуючи з місця, здійснимо навколосвітню подорож і знайдемо нових друзів та зустрінемося з давніми приятелями.

Скарбниця світової літератури розкриє перед вами неосяжний світ людських взаємин, допоможе збагнути вічні людські цінності та збагатитися духовно.

Читати вдумливо й творчо вам допоможуть різноманітні завдання та рубрики підручника.

Система запитань і завдань до кожної теми має три рівні.

Перший рівень містить запитання за текстом прочитаного твору та має на меті перевірити глибину засвоєння вами його змісту.

Завдання другого рівня — рубрика «Проаналізуйте!» — дещо складніші, адже вимагають від вас аналітичного мислення. Відповідаючи на запитання, ви характеризуватимете образи, висловлюватимете свої думки про прочитане, розмірковуватимете над порушеними автором проблемами, зіставлятимете твір із сучасністю та висловлюватимете свої читацькі вподобання.

Третій рівень — рубрика «Створіть!» — передбачає роботу над завданнями творчо-аналітичного характеру: порівняння двох редакцій одного твору, дослідження історичної долі жанру, складання альманаху-збірника, ілюстрованого путівника тощо.

Могутність, мудрість і краса літератури відкриваються в усьому безмежжі перед людиною освіченою й допитливою, тому кожен із шести розділів

підручника починається біографічною довідкою про епоху, письменника, його батьківщину, анотацією твору, який ви вивчатимете.

Нині суспільство потребує людей, які не тільки знають і вміють виконувати певні операції, а й особистостей, що є компетентними, ініціативними, креативними, здатними працювати в команді, прогнозувати й досягати своєї мети.

Сподіваємося, що ця книжка стане вашим надійним помічником у вивченні зарубіжної літератури та допоможе підвищити рівень ключових компетентностей, адекватно оцінити рівень навчальних досягнень, спроектувати програму подальшої самоосвіти.

Тож, працюючи з підручником, розмірковуюте, обговорюйте, сперечайтесь, зіставляйте та перевіряйте власні оцінки, пізнавайте себе та навколишній світ. Читайте, адже читання справжніх творів мистецтва опшляхетнює нас, сповнює наші душі й серця вірою в добро, світло, мир і справедливість.

Бажаємо вам успіхів!

Автори

Умовні позначки

— теорія літератури

— дослідницька робота

— Україна і світ

— літературний ринг

— світ літератури в цікавих фактах

— література й інші види мистецтва

— ваша книжкова полиця

— онлайн-бібліотека

ВСТУП

ОРИГІНАЛЬНА І ПЕРЕКЛАДНА ЛІТЕРАТУРА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

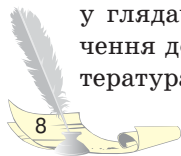
Значення художньої літератури для людини й людства XXI століття

*Увесь світ, за винятком
лише диких націй, керується книгами.
Вольтер*

1. Прочитайте вислів французького просвітителя Вольтера. Поясніть, як ви його розумієте.
2. Які твори художньої літератури, на ваш погляд, є популярними й актуальними для людини XXI століття?

Початок нового тисячоліття позначено інтенсивним науково-технічним прогресом, потужним розвитком ЗМІ й особливо телебачення, які справляють значний вплив на духовне, емоційне, інтелектуальне життя людей. За цих умов роль і значення літератури помітно змінюються, а письменники, навіть найавторитетніші, перестають бути «володарями дум».

Чому зараз стали популярні тривимірні фільми? Тому що вони створюють у глядачів ефект співпереживання, ефект безпосередньої присутності, долучення до історії. Такий самий об'ємний 3D-ефект має створити й художня література.

Майстерний письменник повинен грати на читацькому сприйнятті тексту та стимулювати уяву для того, щоб за допомогою фантазії читачі самі вибудовували ті сцени, які він змалював у тексті, самі «розфарбовували його маляночок». Ця спільна творчість є ключем до того, аби змусити читача по-справжньому переживати те, що написано у книзі. Візуальні мистецтва не стимулюють уяви читача так, як це робить книга: вони подають уже готову картинку, там немає співтворчості, і цим книга вигідно відрізняється від кіно чи телебачення, це її особливість у боротьбі за увагу людини ХХІ століття.

Художня література — це безмежний світ, у якому постає безліч проблем для розв'язання. Цей світ має багато призначень. Знання літератури є важливою ознакою освіченої, культурної, інтелігентної людини. Водночас художні твори містять своєрідну шкалу духовних і моральних цінностей, накопичених людством упродовж тисячоліть, знайомлять нас із життям, побутом, звичаями, світоглядом і культурою різних народів. Зрештою, читанням просто насолоджуються. Ось як багато може Книга!

Художня книга й високе письменницьке слово залишатимуться супутниками також наступних поколінь.

Саме тому мета та завдання курсу «Зарубіжна література» полягає не тільки в тому, щоб пізнавати життя та знайомитися з новими героями і країнами, а й виховувати себе естетично, формувати свою особистість.

Сучасна журналістка, письменниця і блогерка Енні Мюллер написала справжню сповідь книгомана про те, навіщо потрібно читати.

10 змін, які відбудуться з кожним, хто почне більше читати

1. Ви знайдете безпечний спосіб втекти від невдач, стресів і нудьги власного життя.

Придбайте книги або почніть завантажувати кілька електронних книг із тисяч, що перебувають у вільному доступі.

Зануртеся в історію. Загубіться в іншому світі. Переселіться зі своєї голови в голову персонажа. Це швидко. Це економно. Це мобільно: ваш особистий шлях евакуації, коли світ стає несприятливим.

2. Ви зрозумієте, що у вас є родина.

У вас є батьки і, можливо, брати й сестри, а ще ціла юрба тіточок і дядечків, бабусь і дідухів.

Можливо, ви почувалися самотнім у цьому світі. Покинутим. Чи ви насправді є таким або просто відчуваєте, що абсолютно не вписуєтеся у власну сім'ю. Тоді ви можете стати завзятим читачем і знайти нових родичів. Це всесвітня, повністю відкрита та дійсно прекрасна сім'я. Це родина читачів. Книголюбів. Ми перебуватимемо поруч завжди, коли ви цього потребуватимете.

3. Ви станете частиною позачасової глобальної розмови.

Книги — це спосіб, за допомогою якого минуле спілкується з нами. До того ж це спосіб спілкування між культурами, країнами, соціальними верствами й групами.

Книги дозволяють нам увійти в інші життя та світи ненав'язливо, але водночас повним зануренням. Так, це приголомшливо. Ви ніколи не хотіли бути кимось іншим, піти кудись ще, пережити те, що ви не могли випробувати у власному житті? Усе це є в книгах.

4. Ви навчитеся говорити красиво.

Читання є найбільш безболісним способом поповнити свій словниковий запас, поліпшити правопис і розширити граматичні компетенції.

Читайте більше, і ви зможете самовдоволено хихотіти, коли ваші друзі припускатимуться помилок у статусах соцмереж.

5. Ви полюбите черги, зупинки й зали очікування.

Моя подруга каже, що читання дає їй «здатність бути щасливою в будь-який час, у будь-якому місці, навіть коли очікування триває нестерпно довго».

6. Ви станете більш приємною людиною.

Можливо, вам не дуже хочеться ставати приємнішою дюдиною, але оточення напевно буде не проти. Читання... допоможе вам замислитися, перш ніж засуджувати. І співчувати не замислюючись. Тому що, коли ви переживаєте інші життя через книги, ви починаєте бачити інші життя у світі навколо вас. Життя, про які ви нічого не знали раніше.

У вас з'являється трохи більше розуміння. Трохи більше інтересу. Трохи менше «ми проти них» і набагато більше «ми всі разом».

7. Ви багато дізнаєтеся.

Навіть якщо ви читаєте фантастику, ви можете дізнатися досить багато про культурний вплив, відносини, історію, страхи, людську психологію, наслідки війни тощо. Це все дуже корисна інформація.

8. Ви зрозумієте, що були не такими розумними, як вважали.

Ви почали заселяти свій розум різноманітними речами: зображеннями, бесідами, ідеями, даними. Поезією. Фрагментами життя, які ви пережили через книги. Емоціями, що не належали вам, але які ви переживали як свої. Реальними речами з реального світу замість сміття припущень і очікувань.

9. Ви відкриєте в собі здатність творити.

Коли ви наповните свій розум свіжим матеріалом з усіх цих книг, почне відбуватися щось чудове. Ваш розум прокинеться.

Насправді творчість — це вміння створювати зв'язки. Усі ті люди, чиєю винахідливістю ми захоплюємося, саме створюють зв'язки. У них є багата база даних, і вони не турбуються про роздільне зберігання інформації. Вони дозволяють поезії просочуватися в науку. Вони дозволяють вірі та історії працювати разом.

Читання допомагає зірвати ярлики.

Читання допомагає вам заповнити розум будь-якою кількістю джерел і дозволити всім прекрасним речам змішатися й породити щось нове.

10. Ви розвинете уяву й боїтиметеся бути дивним.

Коли ви читаєте книгу, яка є продуктом чиеїсь уяви, ви починаєте більше довіряти власній і використовувати її.

Якщо ви вважаєте себе дивною людиною, просто почніть читати щонебудь з галузі сюрреалізму або наукової фантастики (чи сюрреалістичної фантастики), і скоро ви відчуєте себе цілком нормальною людиною у світі.

Звісно, ви захочете читати більше. І ви робитимете це. І тоді ваша власна фантазія змішає прочитане з реальним життям, додасть його до вашої унікальної колекції інформації, досвіду й освіти.

Читання чудово тренує мозок

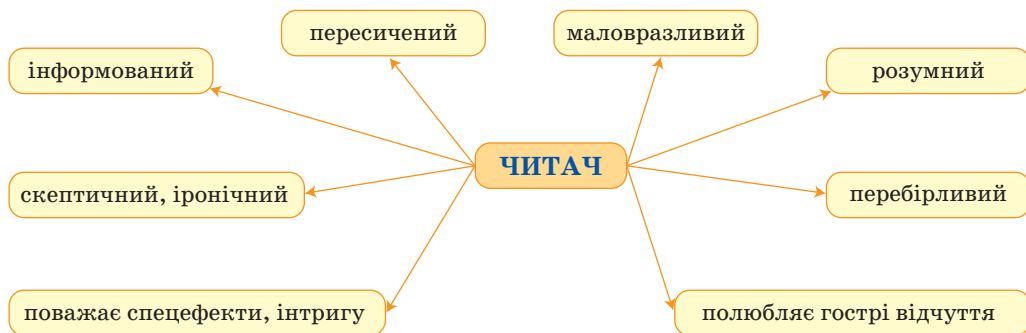
Оксфордські вчені довели, що під час читання тренуються пізнавальні здібності мозку. Водночас активізуються ділянки, які в інший час не задіяно. Під час читання кров надходить у ділянки мозку, що пов'язані зі здібностями до концентрації та пізнання. Зауважимо, що цей ефект не виникає, коли ми дивимося телевизор або захоплені комп'ютерною грою.

Формування читача в епоху цифрових технологій

Чи замислювалися ви над тим, навіщо ми читаємо книги? Чому саме уміння читати є однією з унікальних особливостей людини розумної? Що ми шукаємо в художніх творах? Цікаве дослідження на тему «Читати чи не читати?» провело національне інформаційне агентство України «Укрінформ». Результати дослідження подані у вигляді схеми. Розгляньте її, проаналізуйте. А запропонована вам анкета «Читачі ХХІ століття» допоможе кожному відповісти на ці питання.

Без перебільшення можна сказати, що книги (як на паперових носіях, так і на електронних), мова зробили з людини людину. Особлива роль у цьому належить світовій художній літературі — спільному духовному набуткові людства. Для того щоб кожен народ міг познайомитися із творами різних націй, потрібні перекладачі. Гарний перекладач — це фактично співавтор твору. Він єднає нації і водночас показує їхню своєрідність.

Але найважливішим у процесі опанування літератури все одно є читач, якого теж можна вважати співавтором, оскільки кожен твір, герой, ідея проходить крізь призму його бачення, його відчуття. Який же він, читач епохи цифрових технологій?

А яким він має бути? (Яким його хотілося б бачити?)

Світ літератури в цікавих фактах

Яка книга у світі найцікавіша?

Немає двох людей, які відповіли б на це питання однаково. Так, згідно з одним із численних опитувань, звання найцікавішої книги здобув новітній бестселер британської письменниці Е. Л. Джеймс — трилогія «П'ятдесят відтінків сірого», «На п'ятдесят відтінків темніше» і «П'ятдесят відтінків свободи». Ще б пак, у рік видання першої частини, 2012-го, лише за три місяці було продано 15 мільйонів примірників! А між тим справжніх поціновувачів літератури книга не вразила.

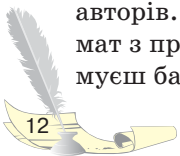
За іронією долі, у Книзі рекордів Гіннеса перше місце за продажами посідає... Книга рекордів Гіннеса! Її перекладено 52 мовами світу, а обсяг продажів сягає близько півмільярда.

Наступною йде, хоча й зі значним відривом, книга з англійської класики — історичний роман Чарльза Діккенса «Повість про два міста». Від часу його видання в середині XIX століття продано, за приблизними підрахунками, не менше ніж 200 мільйонів примірників.

Як у світі популяризують читання за допомогою інновацій та IT-технологій

Читання вже давно не асоціюється лише з паперовою книжкою, а популяризація й заохочення не обходяться без інноваційних технологій.

У Сингапурі власник книгарні *BooksActually* Кенні Лек (*Leck*) запустив торговельні автомати, які продають книги переважно місцевих видавництв та авторів. В апараті вміщується 150 книг, працює пристрій як і будь-який автомат з продажу кави чи солодкого: оплачуєш вартість,обираєш товар — і отримуєш бажану книгу.

1. Чи згодні ви з твердженням аргентинського письменника Хорхе Луїса Борхеса про те, що «книга — не просто словесний пристрій або набір таких пристроїв; книга — це діалог, зав'язаний з читачем, інтонація, надана його голосу, і низка мінливих і незламних образів, що запали йому в пам'ять. Цьому діалогові немає кінця...»? Розкажіть, який діалог і з героями яких книг ви хотіли б провести наступного навчального року.
2. Поясніть, як ви розумієте слова німецького письменника Германа Гессе: «Кожному правдивому читачеві нескінченно величезний світ книг відкривається по-іншому, кожен у ньому шукає і знаходить себе самого».

Оригінальна і перекладна література в сучасному світі

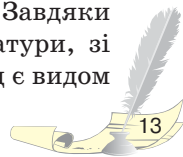
*Читати поганий переклад доброго твору —
все одно, що насолоджуватися прекрасними
краєвидами, заваленими купами сміття.*
К. Ботанова

1. Які цінності, на ваш погляд, можна вважати загальнолюдськими? Наведіть приклади їх прояву в творах художньої літератури.
2. Про що свідчить відображення в літературі минулого й сьогодення?
3. Поміркуйте, що важливіше в житті сучасної людини: книги чи комп'ютер? Свої думки обґрунтуйте.

Зарубіжна література напрочуд різноманітна та багатогранна. Кожен твір має ознаки своєї національної культури. На уроках української літератури ви читаете твори українських авторів, працюєте з *оригіналом* — текстом, створеним тією мовою, якою володіє і яку обрав автор. Знайомство із зарубіжною (світовою) літературою — процес особливий, бо її вивчають як *перекладну*, ми сприймаємо твори зарубіжних письменників опосередковано, через перекладачів, а оригінальний текст можемо зрозуміти лише за умови знання мови.

Суттєва відмінність вивчення зарубіжної літератури від рідної полягає в тому, що понад 90 % творів світового письменства ми читаємо у перекладах. Це вид творчості, який посідає особливе місце у світовому літературному процесі.

Оригінал і переклад — дві форми існування художнього твору у світовій літературі. Слово *оригінал* походить із латинської мови й означає *первісний, природний*. Це твір, який є зразком для подальшого відтворення, зокрема іншою мовою. Оригіналом називають самобутній художній твір, не схожий на інші твори, не запозичений, не наслідуваний. Із поняттям *оригінал* тісно пов'язане поняття *переклад*, тобто текст, перекладений з іншої мови. Завдяки художнім перекладам ми знайомимося з шедеврами світової літератури, зі зразками словесної творчості різних народів світу. Художній переклад є видом

літературної творчості, у процесі якої твір, написаний однією мовою, відтворюється іншою. Справжній художній переклад — це мистецтво. Перекладач має добре знати мову оригіналу, рідну мову, особливості манери письма автора, твір, який він перекладає. Перекладач прагне злитися з автором оригіналу, якнайточніше передати його думку на основі власного прочитання, розуміння твору. Залежно від точності, адекватності перекладу виокремлюють такі його види: точний, або адекватний, переклад, вільний переклад, переклад-наслідування, переспів тощо. Завдяки перекладам твори, написані однією мовою, ніби відроджуються, оживають в іншій.

Однак література кожного народу є не тільки його власним здобутком. Кращі твори національних літератур стають загальним надбанням і є складовою скарбниці світової культури.

Оригінал (від латин. *первісний, природний*) — це 1) художній твір, з якого здійснюється переклад; 2) текст, створений мовою, якою володіє і яку обрав автор.

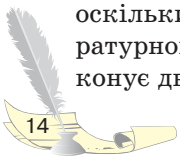
Переклад — 1) передання змісту усного висловлювання чи письмового тексту засобами іншої мови; 2) текст, відтворений засобами іншої мови зі збереженням єдності змісту і форми.

Художній переклад — це відтворення засобами рідної мови особливостей чужоземного літературного тексту в нерозривній діалектичній єдності його змісту і форми. Це один із найвагоміших виявів міжлітературної взаємодії.

Інтерпретація — 1) тлумачення літературного твору, своєрідне розуміння та розкриття його змісту і форми; 2) переоформлення художнього змісту твору через його виклад мовою інших видів мистецтва або мовою науки. Художній літературний твір можна інтерпретувати художніми засобами малярства, графіки, театру, кіно, музики тощо, а також науки — у літературній критиці та літературознавстві.

Ідіостиль (індивідуальний стиль) — система змістовних і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам певного автора, яка робить унікальним утілений у цих творах авторський спосіб мовного вираження. Індивідуальні особливості стилю письменника практично неможливо з'ясувати без більш-менш широких зіставлень: 1) з літературною мовою його часу як нормою, на тлі якої виявляються специфічні ознаки своєрідності, що певною мірою відхиляються від неї; 2) з індивідуальними стилями інших письменників — сучасників чи попередників. Жодне серйозне дослідження стилю письменника без цих зіставлень не обходиться.

Традиційно вважали, що основна функція перекладу — інформативна, оскільки теорія художнього перекладу не виходила за межі національно-літературного процесу або розуміла його надто однобічно. Але нині переклад виконує дві основні функції: *інформативну і творчу*.

Перекладна література насичена іншомовними власними назвами, різноманітними фактами, незнайомими інокультурному читачеві. Із цією метою надзвичайно важливу роль в осмисленні перекладного твору відіграють різноманітні *коментарі*, які допомагають читачеві заповнити «білі плями» тексту. Саме прагненням перекладачів наблизити до читача інокультурний твір пояснюється таке специфічне явище, як *перекладацький коментар*, який може бути розміщений як у самому тексті, так і за його межами (на берегах, наприкінці сторінки, після твору). Так, досі сучасний читач користується словником індіанських слів, укладеним І. О. Буніним під час перекладу твору Г. Лонгфелло «Пісня про Гайавату» й розміщеним після тексту поеми. Ґрунтовними коментарями супроводили свої переклади М. Т. Рильський і М. О. Лукаш.

Переклад як літературне явище має багатовікову історію, але сучасне перекладознавство як самостійна наука сформувалося переважно у другій половині минулого століття, оскільки післявоєнне розширення міжнародних контактів у всіх сферах людського спілкування зумовило потребу в численних перекладах і перекладачах.

Перекладна література як важливий складник вітчизняної культури й чинник формування української нації

Про важливість перекладної літератури в сучасному житті говорити сьогодні немає потреби: ґрунтовні переклади світової літератури не встигають припасти пилом на книжкових полицях крамниць або бібліотек.

Уплив перекладної літератури на світовідчуття народів є загальноновизначним. Переклади збагачують скарбницю світової літератури. За допомогою перекладної літератури відбувається діалог культур. Для того щоб здійснити якісний переклад, перекладачеві необхідно добре знати не лише іноземну мову з її діалектами та всіма лексичними, фразеологічними засобами, а й особливості світогляду, менталітет, звичаї, традиції цього народу. Оскільки все це могло суттєво відрізнитися, перекладачеві необхідно було знайти максимально наближені до оригіналу явища, передати їх засобами рідної мови.

Зрештою, переклад суттєво збагачує самого перекладача. Наприклад, французький романтик Ж. де Нерваль не написав би своїх сонетів, якби не пройшов як перекладач школи Г. Гейне. Школу Гейне пройшли і наші Леся Українка та В. І. Самійленко. Багатство словника М. К. Зерова, який перекладав і античних авторів, і французьких, і слов'янських, — незрівнянне.

Без історії українського художнього перекладу немає історії української культури, а отже, історії української нації. Як слушно зазначав один із найобдарованіших українських перекладачів ХІХ ст. М. П. Старицький у «Заспіві» до власного перекладу романтичної поеми Дж. Г. Н. Байрона «Мазепа»:

...Британця пісню голосну
Я переклав на рідну мову,
Щоб неокриленому Слову
Добути силу чарівну.

Саме ця наскрізна ідея — служити рідному народові — поєднує різноманітні українські переклади: і творів давніх греків, і середньовічних вагантів, і письменників Відродження, і авторів XIX та XX століть.

Українська перекладацька традиція багатовікова.

Ознайомлювати вітчизняного читача зі світовими шедеврами розпочали такі видатні діячі української культури XIX ст., як П. О. Куліш, І. Я. Франко, М. П. Драгоманов, М. П. Старицький, П. А. Грабовський, Леся Українка, Б. Ф. Грінченко.

Оригінал та переклад

ДВІ ФОРМИ ІСНУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Іван Франко

видатний український письменник, поет, публіцист, перекладач, учений, громадський і політичний діяч

Леся Українка

українська письменниця, перекладачка, культурна діячка. Писала у жанрах поезії, лірики, епосу, драми, прози, публіцистики

Олександр Олесь

український письменник, поет, драматург, представник символізму

Основні вимоги до перекладу художньої літератури

Перекладач зобов'язаний цілком донести до читача всі думки, висловлені автором.

Перекладач не має бути багатослівним: думки слід викладати максимально стисло й лаконічно.

Думку має бути викладено просто та зрозуміло.

Переклад повинен повністю відповідати загальноприйнятим нормам літературної мови.

Письменники-англійці

В. Шекспір

Дж. Г. Н. Байрон

Г. В. Лонгфелло

Точність

Стислість

Ясність

Літературність

Під час художнього перекладу постійно відбувається боротьба суперечностей між:

Особливого значення творча спадщина вітчизняної перекладацької школи набуває і в культурному житті сучасної України. Нині художній переклад сприймають як потужний засіб міжкультурної взаємодії, яка є неодмінною умовою національної самоідентифікації особистості й чинником мирного спілкування народів. Наукою доведено, що перекладна література:

- є джерелом збагачення української культури;
- сприяє самопізнанню особистості, усвідомленню своєрідності властивих її етнічній спільноті елементів;
- удосконалює власне мовлення читача;
- формує культуру спілкування різних етносів у межах держави;
- відкриває широкі можливості для виховання особистості, обізнаної з культурою народів світу, зацікавленої в збереженні її розмаїття, миролюбно налаштованої до всіх націй;
- дає уявлення про український художній переклад як важливий націєтворний чинник;
- веде діалог культур.

Українська школа перекладознавства znana завдяки багатьом перекладачам-віртуозам, які завжди будуть взірцем перекладацької майстерності, а також тих сподвижників, хто наприкінці минулого, XX століття, і зараз,

у перші десятиріччя нового ХХІ, відкриває для українського читача кращі набутки світової літератури національною мовою, а для іноземного люду — українське художнє слово.

Світ літератури в цікавих фактах

Премія імені Максима Рильського (заснована 1972 р.) — щорічна літературна премія, яку присуджують за найвищі досягнення в галузі перекладу українською мовою творів світової літератури, що збагачують скарбницю національної культури, сприяють її активнішому інтегруванню в загальнолюдський духовний процес, а також за переклад творів українських літераторів мовами народів світу.

Премія може бути присуджена як за високомистецькі переклади окремих художніх творів різних жанрів, так і за творчий доробок перекладача загалом.

Лауреатам вручають диплом, нагрудний знак із зображенням поета, а також грошову премію.

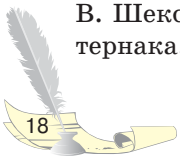
У різні роки лауреатами премії були Микола Терещенко, Степан Ковганюк, Василь Мисик, Борис Тен, Дмитро Павличко, Андрій Содомора, Микола Лукаш, Григорій Кочур, Дмитро Паламарчук, Олекса Логвиненко, Галина Кирпа, Максим Стріха та інші.

2016 р. перекладацьку премію імені Максима Рильського присуджено перекладачеві Василю Степаненку — за переклад з грецької мови українською поеми Віцендзоса Корнароса «Еротокрит». Поема містить 10 тисяч римованих строф-п'ятнадцятискладів, відомих також як *політична строфа*.

Попри неабияку популярність цієї поеми у Греції, її перекладено лише чотирма мовами: французькою, англійською, італійською та відтепер українською. Книга вийшла друком у Національному видавництві дитячої літератури «Веселка» за підтримки грецького мецената Герасимоса-Ніколаоса Бугаса.

1. Поміркуйте: чому художній твір — носій загальнолюдських цінностей?
2. Що таке *оригінал*, *переклад*, *художній переклад*?
3. Чим *оригінал* відрізняється від *перекладу*?
4. У чому, на вашу думку, полягає відмінність предмета «Зарубіжна література» від предмета «Українська література»?
5. Поміркуйте: чи залишається незмінним зміст творів, що для нас пропонують перекладачі?
6. Назвіть українських майстрів художнього перекладу.
7. Прочитайте рядки сучасної української публіцистики та перекладачки Катерини Ботанової на с. 13 цього підручника. Як ви розумієте ці слова?

Вам надається можливість визначити, наскільки близько до тексту оригіналу складено їх віршовані переклади. Зіставте переклади сонета № 66 В. Шекспіра Д. Х. Паламарчука, Д. В. Павличка, С. Я. Маршака, Б. Л. Пастернака, користуючись пам'яткою «Як порівнювати оригінал і переклад».

Як порівнювати оригінал і переклад

- Визначте художні особливості оригіналу. З'ясуйте, які елементи в ньому відіграють найважливішу роль.
- Простежте, до яких змін удається перекладач (звертайте увагу на пропуски, заміни, нові елементи в перекладі).
- Поміркуйте, чим можна пояснити зміни в тексті перекладу.
- З'ясуйте характер втрат (основні чи другорядні елементи твору). Зробіть висновок про близькість перекладу до оригіналу.

Літературний ринг

Про шкідливість та корисність читання	
+	—
<p>Вчасно прочитана книга — величезна удача. Вона здатна змінити життя, як не змінить її краший друг або наставник. <i>П. А. Павленко</i></p> <p>Читання для розуму — те саме, що фізичні вправи для тіла. <i>Дж. Аттісон</i></p> <p>Люди, які читають книги, завжди керуватимуть тими, хто дивиться телевізор. <i>Ф. Жанліс</i></p> <p>Книга завжди була для мене радницею, утішницею, красномовною і спокійною... <i>Жорж Санд</i></p> <p>Коли людина припиняє читати, вона перестає мислити. <i>Д. Дідро</i></p> <p>У книгах ми жадібно читаємо про те, на що не звертаємо уваги в житті. <i>Е. Кроткий</i></p>	<p>Читання книг шкідливе, коли воно:</p> <ul style="list-style-type: none"> • спосіб уникати реальності, не стикатися із собою, заповнення внутрішнього вакууму; • спосіб вивищитися над іншими, потішити своє его; • спосіб уникнути дій. <p>Якщо некритично сприймається будь-яка інформація, виникає сліпа довіра до неї. <i>За А. М. Плохих</i></p> <p>«Книгоголізм» неминуче веде до внутрішнього конфлікту. Чим більше зовнішніх ідей накопичується всередині людини, без зіставлення з практикою, тим гірше вона почувається. <i>За Д. Б. Литваком</i></p>
До чієї думки пристали б ви? Можливо, у вас є свої міркування?	

Створіть!

1. Створіть гру за сюжетом книги, яку ви прочитали на уроках зарубіжної літератури у 9-му класі. Скористайтесь сервісом <https://scratch.mit.edu/> або програмою, яку ви застосовуєте на уроках інформатики.
2. Дослідіть, як сучасна література впливає на формування морально-естетичних, ідейно-світоглядних і громадських позицій людини. Свої думки узагальніть у вигляді презентації.

ПОДОРОЖ ПЕРША. ЗОЛОТІ СТОРІНКИ ДАЛЕКИХ ЕПОХ

Усе, що існує у світі, завжди має витоки. Європейська література бере свій початок з дивовижної та неповторної культури античного періоду розвитку людства.

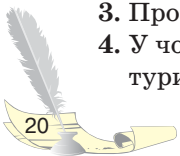
І література, і мистецтво, і філософія античного світу стали вихідною точкою в розвитку всієї подальшої культури, адже вони вперше по-справжньому відкрили й оспівали людину, зробили ставлення до неї мірилом усіх речей, пізнали її як прекрасний і довершений феномен природи. Тому античну літературу небезпідставно називають колискою літератури європейської.

Із безмірно багатой греко-римської літератури лишилися тільки нужденні відламки і шматочки, але вони мали силу оновити європейську людність. Вони й досі не перестали запліднювати нашого духу і творять натхненну основу нашої цивілізації.

І. Я. Франко

*Дивних багато в світі див,
Найдивніше з них — людина.
Софокл*

1. Які періоди світової літератури вам відомі?
2. Як ви розумієте поняття *античність*? Назвіть хронологічні межі цього періоду.
3. Про яку особливість античної літератури свідчить вислів Софокла?
4. У чому полягає вплив античної культури на розвиток європейської літератури?

Античність

УЗАГАЛЬНЕНА НАЗВА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ ДОБИ, ДВОХ НАРОДІВ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я — ДАВНІХ ГРЕКІВ ТА ДАВНІХ РИМЛЯН. ДЛЯ АНТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХАРАКТЕРНІ:

- МІФОЛОГІЗМ ТЕМАТИКИ;
- ТРАДИЦІОНАЛІЗМ РОЗРОБКИ;
- ПОЕТИЧНА ФОРМА

Есхіл (523—456 рр. до н. е.) — давньогрецький трагик, автор класичної трагедії, перший із трьох видатних афінських трагиків V ст. до н. е. поряд із Софоклом та Еврипідом; зробив надзвичайно важливий внесок у розвиток драми

Плутарх (≈ 46—120/125 рр. н. е.) — давньогрецький письменник, історик і філософ-мораліст. Автор знаменитих «Порівняльних життєписів» і низки філософських творів, творець жанру біографії

Цицерон (106—43 рр. до н. е.) — давньоримський політичний діяч, видатний оратор, філософ та літератор. Один із зачинателів римської розповідної прози

Вергілій (70—19 рр. до н. е.) — найвидатніший поет Давнього Риму й один із найвизначніших поетів античної літератури, автор епосу «Енеїда», що оспівує легендарне походження римського народу

I тис. до н. е.

1184 р. до н. е.

падіння Трої

753 р. до н. е.

засновано Рим

443 р. до н. е.

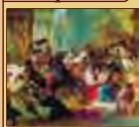
заснування загальногрецької колонії Турії на півдні Італії

362 р. до н. е.

битва спартанців з фіванцями при Мантінеї

455 р. н. е.

племена вандалів захопили Рим

V ст. н. е.

Етапи й шедеври античності (огляд)

Періодизація античної літератури

Грецька література				
Періоди	Час	Суспільний устрій	Жанри	Письменники
Архаїчний	VII–V ст. до н. е.	Література доби родового ладу та його розпаду й переходу до робото-власницької держави; становлення полісів	Усна народна творчість (міф, байка). Героїчний і дидактичний епос, ямбічна й елегійна, мелічна лірика	Езоп, Гомер, Гесіод
Класичний (аттичний) період	1-й аттичний — VII–VI ст. до н. е. — середина I ст. до н. е. 2-й аттичний — V–IV ст. до н. е.	Література розквіту та кризи полісної системи	Драма: трагедія, комедія; проза історична, філософська; лірика й ораторське мистецтво	Есхіл, Софокл, Еврипід, Аристофан; оратори
Елліністичний період	IV–I ст. до н. е.	Література періоду завоювання Греції спочатку Філіппом, потім Александром Македонським; періоду відживання полісної системи	Новоаттична комедія про родину, про дім; Александрійська поезія, епіграма; грецька повість, грецький роман	Менандр, Каллімах, Феокрит
Період грецької літератури епохи римського панування	I ст. до н. е. — 476 р. н. е.	Підкорення Греції Римом, засвоєння її культури	Історичні життєписи	Плутарх, Лукіан, Лонг
Римська література				
Архаїка	До IV ст. до н. е.	Суспільний устрій	Усна народна творчість	
Література періоду розквіту та кризи республіки (докласичний і класичний періоди)	III ст. — 30-ті рр. до н. е.	Розквіт республіки	Комедія, лірика, прозові твори	Плавт, Теренцій, Катулл, Юлій Цезар, Цицерон

Періоди	Час	Суспільний устрій	Жанри	Письменники
Література періоду імперії, золотий вік, або період імператора Августа	30 р. до н. е. — 14 р. н. е. Література ранньої (I–II ст. н. е.) і пізньої (III–V ст. н. е.) імперії	Розквіт республіки	Поема, роман, комедія, поезія, елегія, ода, сатира, байка та ін.	Вергілій, Гораций, Овідій, Тібулл, Проперцій, Сенека, Петроній, Федр, Марціал, Ювеналій

Міф у родовому суспільстві є універсальною та єдиною нерозчленованою формою суспільної свідомості, що відбиває дійсність чуттєво-конкретних і персоніфікованих образів.

Міф не релігія, тому що він з'явився до поділу віри й знання. Кожна релігія встановлює культ (дистанцію між богом і людиною). Це не казка, тому що казка — це завжди свідомий вимисел, її складають, але в неї не вірять. Міф набагато давніший. Казка часто використовує міфологічне світосприйняття. У казці багато чарівного, місце дії умовне, а в міфі все конкретно. Це не філософія, тому що філософія завжди прагне пояснити, вивести певну закономірність, а в міфі все сприймається як безпосередня даність — запам'ятати, а не пояснити.

Провідні ознаки античної літератури

- **Змістовність:** широке охоплення дійсності, зображення людини в розмаїтті її життєвих проявів.
- **Життєвість відтворення:** література античного суспільства лише зрідка — уже в епоху його занепаду — була відірваною від життя.
- **Політична актуальність:** роздуми над актуальними політичними проблемами, активне втручання літератури в політику.
- **Пам'ятки античної літератури** тривалий час визнавали зразками художньої творчості, а порівняння письменників із античними вважали найвищою похвалою (так, «малоросійською Сапфо» називали Марусю Чурай).

70–90-ті роки XX століття позначилися виданням найголовніших (хоч і далеко не всіх) античних творів. Значна заслуга в цьому належить видатному українському перекладачеві Борису Тену, який здійснив уже згадуваний переклад «Одіссеї» та «Іліади» (1978), близько десятка грецьких трагедій і комедій, великої кількості ліричних віршів. Вагомий внесок у справу знайомства українських читачів з античною спадщиною зробив професор кафедри класичної філології Львівського медичного університету Андрій Содомора, який переклав понад двадцять грецьких трагедій і комедій, а також твори Горация, «Метаморфози», «Любовні елегії», «Мистецтво кохання» і «Скорботні елегії» Овідія.

У перекладах Бориса Тена й А. Содомори було підготовлено видання «Комедій» Аристофана, «Давньогрецької трагедії», «Трагедій» Софокла, Есхіла та Еврипіда.

1972 р. з'явилося перше повне видання «Енеїди» в перекладі М. Й. Білика.

1989 р. вийшла друком книга І. І. Білика «Золотий Ра. Геродотові історії у вільному переказі Івана Білика». А повний переклад «Історії» зробив професор Київського національного університету А. О. Білецький. Останні видання — це твори Цицерона «Про державу», «Про закони» і «Походження богів» (переклад В. Д. Литвинова, 1998) і «Закони» Платона (переклад Р. М. Ковалю, 2000) тощо.

Гомер — легендарний засновник європейської літератури, автор епічних поем «Іліада» та «Одіссея»

Минули тисячоліття відтоді, коли прихильна муза повідала Гомерові про мандри хитромудрого Одіссея, безліч держав з'являлося та йшло в небуття, багато героїв народжувалося та здійснювало подвиги, гідні пісень і легенд. Однак Одісей залишається одним із найвідоміших і найпопулярніших персонажів світової культури.

Образ «великодосвідченого чоловіка», який «багатьох людей міста відвідав і звичай бачив», притягує читачів знову і знову. Ніхто достеменно не знає, чим так зачаровує історія подорожей Одіссея, який після падіння Трої, рятуючись від гніву богів і здолавши безліч випробувань, знайшов дорогу до рідного острова Ітака. Може, справа у тому, що будь-якому читачеві зрозумілими є спонуки різноманітних людських учинків та помилок на кожному кроці?..

Звісно, скептики заперечать та скажуть, що ця історія — лише вигадка й досі актуальним є питання, чи існував насправді її автор — видатний давньогрецький поет Гомер. Проте навряд чи хто зможе заперечувати майстерність, із якою написана «Одіссея», і те задоволення, яке дістаєш, знов і знову перечитуючи цей твір у талановитому перекладі.

1. Що ви знаєте про Гомера?
2. Яким темам присвячені його поеми «Іліада» та «Одіссея»?
3. Чому весь світ захоплюється давньогрецьким епосом?

Гомер

ЛЕГЕНДАРНИЙ ДАВНЬОГРЕЦЬКИЙ ПОЕТ, ЯКОГО ВВАЖАЮТЬ АВТОРОМ «ІЛІАДИ» ТА «ОДІССЕЇ», ДВОХ СЛАВЕТНИХ ГРЕЦЬКИХ ЕПІЧНИХ ПОЕМ, ЩО ЗАПОЧАТКУВАЛИ ЄВРОПЕЙСКУ ЛІТЕРАТУРУ.

«ІЛІАДА» — ГЕРОЇЧНИЙ ЕПОС.

«ОДІССЕЯ» — ПОБУТОВИЙ ТА МІФОЛОГІЧНИЙ ЕПОС

IX ст. до н. е.

Розповідь про дійсні історичні події поєднується з авторською вигадкою.

У монументальній, ідеалізованій формі відтворюються норми героїчної поведінки людини, яка захищає честь, свободу і незалежність свого народу

У стилі поем збереглося багато елементів, які беруть початок у пісенній стадії розвитку епосу. Боги, люди, речі — усе має епітети: *хмарогонитель* Зевс, *волоока* Гера, *прудконогий* Ахіллес тощо

Традиційна композиція: заспів, який готує читача до сприйняття розповіді про події; вказує на час і місце події, знайомить з героями. Автор може звертатися до слухача або інших осіб (наприклад, до Музи)

В «Одіссеї» міститься перше у писемних джерелах повідомлення, що стосується найдавнішого населення на теренах України — киммерійців

VIII ст. до н. е.

початок писання Біблії

VIII ст. до н. е.

поширення індуїзму на південь і схід Індії

VIII ст. до н. е.

створення Аюрведи

VIII ст. до н. е.

Китай — епоха «Весни й осені»

VIII ст. до н. е.

заснування Рима Ромулом

VIII ст. до н. е.

Історія створення, сюжет поем

Поеми «Іліада» та «Одіссея» сюжетно пов'язані з міфологічним циклом про Троянську війну, що, як підтвердили археологічні розкопки наприкінці XIX ст., справді сталася на межі XIII–XII ст. до н. е.

Давні греки сприймали гомерівські поеми і як пам'ять про величне минуле, і як вмістилище мудрості, і як настанову в практичному житті. Знаменитий французький теоретик класицизму Нікола Буало (XVII ст.) в трактаті «Поетичне мистецтво» писав:

Природи син, Гомер, щоб нас приворожити,
Зняв пояса колись тонкого з Афродіти.
Скарби незлічені вміщає книга та,
Де в золото усе він дивно оберта,
Чого лиш мудрою торкається рукою,
Різноманітністю нас тішає ясною.
Все тепле, все живе в рядках його дзвінких;
Він не кохається у викрутах чудних,
А й методичного порядку не плекає:
У нього сам сюжет із себе випливає,
Події зростають без довгих готувань,
І кожний вірш, і звук належну має грань.
Навчайтеся ж його любить і цінувати:
Там пожиточного ви знайдете багато.

Переклад М. Т. Рильського

«Одіссея» Гомера описує поневіряння та повернення на батьківщину героя Троянської війни, царя Ітаки Одіссея.

Цікаво, що як і в «Іліаді», так і в «Одіссеї» зображені фрагменти подій «десятих років»: десятого року Троянської війни і десятого року шляху Одіссея додому (число 10 давні греки вважали сакральним).

Троянська війна була задумана богами ще й для того, щоб закінчилася доба героїв і настанала нинішня, людська («залізна») доба. Тож хто з героїв не загинув під стінами Трої, мусив загинути на зворотному шляху. «Одіссея» охоплює 40 днів.

Одісей нудиться на острові, де його насильно утримує німфа Каліпсо. У цей час на Ітаці до його дружини Пенелопи сватаються женихи, що бенкетують у його домівці й марнують його багатство. За рішенням ради богів Афіна вирушає на Ітаку, щоб намовити сина Одіссея Телемаха вирушити на пошуки батька. У Спарті, де царювали Менелай із Єленою, Телемах довідується, що

Обкладинка видання твору мовою оригіналу, Греція

Одіссея силоміць утримує німфа Каліпсо. Женихи, злякані від'їздом Телемаха, вирішують розправитися з юнаком, коли той повернеться додому.

Каліпсо за наказом богів відпускає Одіссея і відправляє його на плоту по морю. Дивом урятувавшись від бурі, яку влаштував Посейдон, Одіссей випливає на берег острова, де живе щасливий народ — феаки, мореплавці зі швидкохідними кораблями. Цар Алкіной гостинно приймає мандрівника у своєму розкішному палаці й улаштовує на його честь бенкет та ігри, де сліпий співак Демодок оспівує подвиги Одіссея.

Корабель феаків швидко доправляє Одіссея на батьківщину — в Ітаку. Але обачний герой не йде одразу додому, він отримує відомості від відданого свинопаса й думає, як позбутися кривдників. За порадою та допомогою Афіни Одіссей видає себе за жebraка і йде в палац. Там він виграє змагання, а потім разом із сином, що повернувся й уникнув пастки, розправляється зі знахабнілими женихами. Нарешті його впізнає й вірна дружина.

Поема «Одіссея» містить 12 110 віршів і розподілена на 24 частини. Її дія зосереджена навколо одного героя та однієї теми. Цим героєм є Одіссей, син Лаерта, чоловік Пенелопи, батько Телемаха, що воював 10 років під стінами Трої та уславився подвигами й мудрістю.

Темою ж «Одіссеї» є мандри хитромудрого Одіссея під час повернення додому, на острів Ітака, та поновлення себе в правах царя острова й господаря свого дому.

Дія поеми висвітлює останні 40 днів із 10-річного плавання Одіссея, а повна картина всіх негараздів і страждань, що йому судилися, подана у вигляді розповіді самого Одіссея на бенкеті у царя Алкіноя. В «Одіссеї», на відміну від «Іліади», широко використано міфологічні, пригодницькі й побутові елементи.

Обкладинка україномовного видання твору

Епічна поема (від грец. *poïeta* — твір) — один із жанрів ліро-епосу; твір значного обсягу (переважно віршований), у якому поєднуються епічні (зовнішній сюжет, характери, оповідна форма) та ліричні елементи (авторські переживання, ліричні відступи, розкриття внутрішнього світу героїв). У ліро-епічній поемі нерідко наявні також елементи драми — напружена дія, конфлікт, монологи та діалоги тощо.

За часів античності епічна поема була пов'язана з міфологічною творчістю й відображала події загальнонаціонального значення. Такими є «Іліада» та «Одіссея» Гомера, «Енеїда» Вергілія та ін. Перший теоретичний опис цього жанру дали Платон і Аристотель.

Одіссея

Перекладачі

БІЛЬШІСТЬ ДОСЛІДНИКІВ ДАТУЄ ПОЯВУ «ОДІССЕЇ» ДО VII СТ. ДО Н. Е. ДІЯ ПОЕМИ ВИСВІТЛЮЄ ОСТАННІ 40 ДНІВ ІЗ 10-РІЧНОГО ПЛАВАННЯ ОДІССЕЯ. НАД ПЕРЕКЛАДАМИ «ОДІССЕЇ» ПРАЦЮВАЛИ ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ І ОЛЕКСАНДР ПОТЕБНЯ. ЛЕСЯ УКРАЇНКА ПЕРЕКЛАЛА ТРЕТЮ І ПОЧАТОК ЧЕТВЕРТОЇ ПІСНІ «ОДІССЕЇ». ІВАН ФРАНКО ПЕРЕКЛАВ І ОПУБЛІКУВАВ УРИВОК З «ОДІССЕЇ». XX СТ. — НОВИЙ ПЕРЕКЛАД «ІЛІАДИ» ТА «ОДІССЕЇ», ПЕРЕКЛАДАЧ МИКОЛА ХОМИЧЕВСЬКИЙ (ПСЕВДОНІМ — БОРИС ТЕН)

П. Куліш

О. Потебня

Леся Українка

І. Франко

М. Хомичевський

Поема «Одіссея» складається з 12 110 віршів і розподілена на 24 частини.

Одісей, син Лаерта, чоловік Пенелопи, батько Телемаха, що воював 10 років під стінами Трої та уславився подвигами і мудрістю

«Одіссея» — побутово-чарівний (фантастичний) епос: наявність авантюрно-чарівного та побутового елементів, зображення всіляких чудовиськ, фантастичних істот і пригод, а також побуту Еллади

Головна тема, провідний мотив «Одіссеї» — зображення довгих мандрів і поневірянь царя Ітаки на шляху додому

Ланцюжок подій

РОЗГЛЯНЬТЕ ПОДАНІ ІЛЮСТРАЦІЇ ТА РОЗСТАВТЕ ЇХ У ПОСЛІДОВНОСТІ ТОГО, ЯК ВІДБУВАЛИСЯ ПОДІЇ В ПОЕМІ ГОМЕРА «ОДІССЕЯ». РОЗПОДІЛІТЬ ЦІ ПОДІЇ ЗА ЧАСТИНАМИ ТВОРУ. АРГУМЕНТУЙТЕ ВІДПОВІДЬ ЦИТАТАМИ З ТЕКСТУ

1

2

3

4

5

6

Міфологічні, пригодницькі й побутові елементи в «Одіссеї»

Міфологічні елементи	<p>У поемі Гомера «Одіссея» є багато міфологічних елементів: активну роль у долі головного героя відіграють <i>небожителі</i> — Зевс (Кронід), який вирішує долю Одіссея (той, попри все, має повернутися додому), Афіна Паллада, яка допомагала ахейцям у війні проти Трої, а потім супроводжувала Одіссея у його мандрах додому, виручала, коли він потрапляв у скрутне становище, давала слушні поради; Гермес був вісником, передавав волю богів. Посейдон, брат Зевса й бог моря, розсердився на Одіссея й постійно йому перешкоджував. За допомогою вітрів здіймав бурю й призводив до загибелі численних його супутників.</p> <p>У творі часто згадують імена німф, чарівниць, сирен — Каліпсо, Іно, Кіркеї тощо; чудовиськ Сцилли та Харибди.</p> <p>Міфологічним елементом є й розповідь про феаків, яких вважали одним із благословених народів, бо вони своїм заступником обрали Посейдона. Феаки були гарними мореплавцями, їхні кораблі були оснащені системою навігації, яка допомагала не загубитися під час бурі та в імлі. Життя цього народу, згідно з міфами, було суцільним святом — без сварок, розбрату, а владу царя контролювали 12 старійшин. Це образ ідеального царства. Згідно з поемою «Одіссея», кораблі феаків не мали стерня, тому що могли розуміти думки кермувальників й самі пливли за подумки вказаними маршрутами.</p> <p>У IV пісні поеми «Одіссея» є розповідь про перетворення морського бога Протея на різних тварин і про те, як Менелай зловив його в той момент, коли Протей був людиною, та змусив розповісти про його майбутнє. У XII пісні також зображені сирени — напівптахи-напівжінки, які заманюють подорожніх своїм солодким співом. Тут-таки — розповідь про те, як Одісей проскочив зі своїми супутниками між Сциллою, чудовиськом з шістьма головами та дванадцятьма лапами, і Харибдою, виром, який поглинав усіх, хто опинявся біля нього. Письменники пізніших часів використовували тексти поем Гомера і як джерело міфів</p>
Пригодницькі елементи	<p>У поемі Гомера «Одіссея» багато гострих, динамічних моментів: головний герой постійно балансує на межі життя і смерті; читач нервується, очікуючи, як Одісей знайде вихід зі, здавалося б, безвихідного становища, коли, наприклад, його з товаришами заклав у печері кіклоп Поліфем; як герой зможе врятувати своїх товаришів, яких зла чарівниця Кіркея перетворила на свиней; як він упорається із женихами, які надокучали його дружині Пенелопі.</p> <p>Саме в таких напружених конфліктах виявляються риси вдачі героїв — «хитромудрого» Одіссея, жорстокого Поліфема, вершителей людських доль Зевса, Афіни та інших</p>
Побутові елементи	<p>Якщо в поемі «Іліада» ми спостерігаємо батальні сцени, поєдинки героїв, військові звичаї та хитрощі, то з поеми «Одіссея» дізнаємося про побут давніх греків. На першому плані тут не війна, а мирний труд.</p> <p>Можливо, Гомер дещо ідеалізував богів, героїв (дітей богів і людей), царів, знать. Так, царівна феаків Навсікая сама їде на берег моря прати білизну, дбає про чистоту одягу всієї родини:</p>

Побутові елементи

Близько до любого батька вона підійшла і сказала:
 «Таточку любий, звели запрягти для мене високий
 Міцноколісний віз, щоб могла одвезти я на річку
 Прати добротне вбрання, що у мене лежить забрудніле.
 Треба й тобі, що в раді буваєш між радників перших,
 Завжди чистому тілом, в одежі охайній ходити.
 П'ятеро любих синів зростив у своїй ти оселі:
 Двоє — одружені, три — юнаки у квітучому віці,
 В вимитій чисто одежі бажають вони в хороводи
 Наші ходити. Про все це сама я подбати повинна».

Кіркея власноруч пряде тканину:
 Ткала вона за верстатом великим, — таке тонкорунне,
 Ніжне, прекрасне ткання від богинь лиш виходить безсмертних.

Вона сама годує свиней:
 Всі по-свинячому стали, лиш розум, що й був, залишився.
 Плачучих їх зачинила Кіркея й сипнула їм в закут
 Жолудів, терну, каштанів, коріння крушини, щоб їли
 Те, що всі свині їдять, у багнюці валяючись завжди.
 Поліфем сам доїть кіз та овець, вигодовує їх:
 Вже він вогонь розпалив, подоїв своїх славних овечок,
 Всіх за чергою, і кожній тоді підпустив сосунятко.
 ***

От увійшли ми в печеру і стали усе оглядати:
 Сиру там кошки повні стояли, ягнята й козлята
 В стійлах тіснились вузьких, за віком поставлені різним:
 Старші — окремо, окремо від них середульші, й окремо —
 Новонароджені; в цебрах стояло сироватки повно,
 Глеки й дійниці були приготовані там для удою.

Переклад Бориса Тена

Уславлення людського розуму, винахідливості й допитливості

Поеми Гомера, як і давньогрецька міфологія, уславлюють богів — вершителів долі людської. Але водночас вони не принижують ролі людини.

Одіссея Гомер називає *богорівним*. Герой, хоч і поважає богів, приносить їм жертви, звертається до них у скруті, може навіть сперечатися із ними, сваритися, змагатися. При цьому він виявляє мудрість, винахідливість, терплячість та кмітливість. Одиссей придумав, як урятуватися від Поліфема: по-перше, не розповів, де стояв його корабель, напоїв кіклопа вином, кмітливо вигадав собі ім'я Ніхто, знайшов палицю, виготовив списа і позбавив свого кривдника зору, а головне — він придумав, як із товаришами вибратися з печери — під животом у овець, адже Поліфем обмацував спини тварин, випускаючи їх на пасовисько:

...Любе серце моє розсміялось,
Як обманув я ім'ям його й задумом цим бездоганим.
В відповідь так із печери волав Поліфем премогутній:
«Друзі, Ніхто, й не насильством мене він, а підступом губить!»
Відповідаючи, мовлять вони йому слово крилате:
«Що ж, коли сам ти, й ніхто насильства тобі не вчиняє,
То чи не Зевс тобі хворість наслав, і поміч тут марна,—
Краще ти батька свого, владику благай Посейдона!»

Переклад Бориса Тена

*Одіссей та сирени.
Атичний червонофігурний
стамнос із Вульчі*

Одіссей передбачливо заліпив своїм супутникам вуха воском, коли вони пропливали повз сирен, щоб ті не заманили їх своїм співом, а себе наказав міцно прив'язати до щогли й не зважати на прохання відпустити його. Розум і кмітливість, обачність Одіссея виявляв щоразу, коли доводилося рятувати себе й своїх товаришів. Так, він погодився з пропозицією Кірки (Кіркеї), яка його утримувала, але за умови, що вона поверне його товаришам людську подобу (чарівниця перетворила їх на свиней). Для Одіссея характерна допитливість — він прагне пізнати світ, звичай різних народів. Опис його мандрів — це подорож читача давньогрецьким світом, реальним та уявним. Тут і «цивілізовані» народи, і варвари; і реальні міста-держави, зокрема Ітака, і міфологічні (на зразок держави феаків, лотофагів та інших).

**Засудження беззаконня,
насильства й несправедливості (кіклоп Поліфем),
а також самовпевненості й марнославства
(конфлікт Одіссея з Посейдоном)**

Світ, який зображує Гомер у поемі «Одіссея», далеко не ідеальний. У ньому багато зла, зрад, нерозважливості, жорстокості. Уособленням зла постає в поемі кіклоп Поліфем, син бога моря Посейдона, брата Зевса. Він належить до народу, що «правди» не знає, «гордого й злого». Кіклопи нічого не саджають і не вирощують: усе в них росте й саме. Однак вони випасають кіз та овець. Живуть у глибоких печерах, самі у своїх рідинах вершать суд, а до інших їм байдуже. Живуть на острові, ні з ким із інших народів не спілкуються, бо не вміють робити кораблі й плавати морем.

Поліфем є родичем богів, але не поважає їх, діє за власним розумінням та бажаннями:

Нам, кіклопам, байдуже й до Зевса-егідодержавця,
І до блаженних богів, самі-бо від них ми сильніші.

Страх перед Зевсом мене не примусить тебе пощадити
З товаришами, якщо того власний мій дух не накаже.

Переклад Бориса Тена

Навіть описаний Гомером його портрет викликає страх та огиду:

Був він потвора страшна, на людину, що хлібом живиться,
Зовсім не схожий, скоріше скидався на гірську верховину,
Лісом порослу, яка серед скель височіє самотньо.

Поліфем насміхається над своїми жертвами:

Отже, Нікого я з'їм наостанку, раніше ж поїм я
Товаришів його всіх,— оце тобі й буде гостинець.

Переклад Бориса Тена

Жорстоко та несправедливо чинить і чарівниця
Кірка з тими людьми, які потрапляють до неї в дім.
Вона перетворює їх на диких звірів або свійських
тварин, залишаючи їм при цьому людський розум.
Так, супутників Одіссея вона перетворила на сви-
ней.

Не кращим чином діє в цій пригоді й головний
герой Одісей. Він необережний, самовпевнений, не
слухає прохань супутників і постійно наражає їх на
небезпеку:

Скликав супутців своїх я на збори
і так до них мовив:

«Товариші мої вірні, лишайтесь тут,
а тим часом

Я на своїм кораблі з гребцями своїми поїду
Певно дізнатися, що за мужі
в тій країні домують,—

Чи непривітні і дикі там люди, що правди не знають,
Чи доброзичливі серцем, гостинні і богобоязні».

Переклад Бориса Тена

Коли йому з товаришами вдалося щасливо уникнути небезпеки, Одіс-
сей, хоч як його не просили товариші, почав кричати, тішачи своє марно-
славство:

А на таку вже відплинувши віддаль, що поклик ще чути,
До Поліфема почав я, глузуючи з нього, кричати:

«Гей ти, кіклопе! Не зовсім беззахисний муж той, в якого
Товаришів у глибокій печері пожер ти жорстоко!

Так і належить помститись тобі за лихі твої вчинки,
Нелюде лютий, що в домі своєму гостей поз'їдати
Не посоромивсь! От Зевс і боги тебе всі й покарали!»

Ньюелл Конверс Ваєт.
Одісей і Пенелопа, 1929

***

Тільки як далі від берега вдвоє уже одпливли ми,
 Знов я кіклопа гукати хотів; та навкруг навперейми
 Товариші мене лагідно так почали умовляти:
 «Знову, безумний, ти хочеш цю дику людину дражнити?
 Щойно він, кинувши скелю у море, погнав корабель наш
 Прямо на берег, і ми уже зовсім загинути мали!
 Тільки-но крики чийсь чи мову яку він почує,
 Голови нам і всі корабельні він балки розстрожить,
 Мармуру кинувши брилу, — а сили йому не бракує».
 Так говорили вони, та не слухало серце відважне,
 Й знову до нього покликнув я, гнівом в душі спалахнувши!
 «Гей ти, кіклопе, якщо тебе з смертних хто-небудь питає,
 Хто осліпив так ганебно тебе, ти можеш сказати —
 Це Одисей тебе ока позбавив, той городоборець,
 Син Лаерта, що має свою на Ітаці домівку».

Переклад Бориса Тена

Образ Одисея

Кожен народ мав свого героя — сміливого, оптимістичного, кмітливого, який прагне пізнати світ і наполегливо відкриває його для себе та для інших. Одним із таких героїв у літературі був Одисей Гомера.

Анкета — характеристика Одисея

Ім'я	Одісей
Герой якого твору	Головний герой поеми Гомера «Одісея»
Місце народження та проживання	Острів-держава Ітака
Батьки	Лаерт, Антіклея
Соціальний статус	Цар Ітаки
Сімейний стан	Одружений, дружина Пенелопа, син Телемах
Рід занять	Брав участь у Троянській війні, відзначився там військовою хитрістю, сміливістю та відвагою
Пригоди	Десять років мандрує з волі богів, намагаючись дістатися до дому. Його утримують то німфа Каліпсо, то чарівниця Кіркея, то кіклоп Поліфем; він із товаришами страждає під час бур на морі, які влаштовує Посейдон; ледь не гине через необачність та жадібність супутників; удома на нього чатує небезпека з боку нахабних женихів його дружини

Ім'я	Одіссей
Риси характеру	<p>Позитивні: мудрий, сміливий, відважний, рішучий, сильний духом, допитливий, передбачливий, кмітливий, патріот, любить свою сім'ю, дбає про товаришів, чутливий, навіть дещо сентиментальний.</p> <p>Духом відважним тоді таку я подав собі раду...</p> <p>Негативні: хитрий, жадібний, марнославний, запальний, гнівливий, часто необачний, не дослухається до голосу розуму та порад товаришів, буває навіть жорстоким:</p> <p>Хотілось побачить його, чи не дасть мені сам він гостинця?</p>
Ставлення богів до героя	Афіна підтримує, допомагає; Посейдон ненавидить, перешкоджає поверненню Одіссея додому, прагне помсти за осліплення Поліфема; Зевс переважно безсторонній, зважає лише на прохання інших богів, зокрема Афін Паллади
Ставлення автора	Автор захоплюється своїм героєм, співчуває йому, називає богорівним, однак не ідеалізує, не приховує недоліків

Художні особливості гомерівської поеми

У творі Гомера «Одіссея» 12 110 рядків, і чи не кожен із них проаналізовано, досліджено істориками, філософами, літературознавцями.

За жанром «Одіссею» визначають і як поему, і як героїчний епос. Насправді в цьому творі можна виявити ознаки всіх родів літератури — епосу, лірики, драми; є також комедійні та сатиричні елементи.

Джон Вільям Вотерхаус. Одіссей і сирени, 1891

Написаний твір особливим, суто гомерівським розміром — *гекзаметром*, який порівнюють, за К. Г. Паустовським, із розміреним рокотанням морських хвиль.

У стилі поеми збереглось багато елементів, які беруть початок у пісенній стадії розвитку епосу (боги, люди, речі — усе має епітети: *волоока* Гера, *совоока* Афіна, *розоперста* Еос, *хитромудрий* Одисей, чорнобокі кораблі тощо).

Традиційні й для сучасної літератури художні засоби — епітети, порівняння, метафори — беруть початок із творів Гомера. Тільки вони в нього складні, розгорнуті в цілі поетичні картини. Особливо це стосується **порівнянь**:

Виглядала ж та палиця, наче
Щогла на двадцятивеслім просторім судні чорнобокім,
Що вантажі торговельні крізь далеч морську перевозить,—
Так виглядала завдовжки й завгрубшки ота деревина.
***

Глянувши, світлий зрадів Одисей, у нещастях незламний,
Ліг посередині, й зверху ще купу нагрів він на себе.
Як головешку пастух у попелі чорнім ховає
Серед далекого поля, де й близько немає нікого,
Сім'я б вогню зберегти й не ходити по нього до інших,—
Так Одисей заховався у листя.

Метафори:

«Що за слова в тебе линуть, дитя, крізь зубів огорожу?»
***

Він-бо, нещасний, від любих далеко на хвилю митім
Острові терпить біду, на тім пупі широкого моря.

Переклад Бориса Тена

Епітети зазвичай складні, належать до синтаксичних конструкцій **інверсії**:

- срібноцвяхований меч,
- меч гостролезий,
- джерел струменистих,
- корабель бистрохідний,
- Одисей богорівний,
- джерел ішла вона світлострумистих,
- землі потрясателю темногивастий.

Портрети:

- там пишнокоса, дивна богиня живе ясномовна,
- богині з волоссям розкішним.

Вислови Гомера стали вічними, увійшли до світової фразеології:

- *одисея* — мандри, блукання, повеніряння;
- *між Сциллою та Харибдою* — перебувати в надскладному становищі;

- *циклопічна споруда* — вживають тоді, коли говорять про величезну будівлю;
- *сізіфова праця* — так називають безплідну, важку, нескінченну роботу;
- *танталові муки* — терпіти страшенні страждання через неможливість досягти бажаної мети.

Розповідь про реальні місцевості, народи поєднується з авторською вигадкою.

Традиційна композиція: заспів, який готує читача до сприйняття розповіді про події, вказує на час і місце події, знайомить з героями. Автор звертається до слухача або інших осіб (наприклад, муз).

Гомер не подає розгорнутих описів зовнішності героїв.

У поемі часто трапляються повтори. Відчутною є посилена увага автора до деталей. Він дуже зворушливо описує процеси праці, звичайні побутові речі — крісло срібноцвякове, ліжко, яке змайстрував сам Одісей, та ін.

Українські переклади «Одіссеї»

Над перекладами «Одіссеї» працювали Пантелеймон Куліш і Олександр Потебня. Леся Українка переклала третю і початок четвертої пісні «Одіссеї». Іван Франко переклав і опублікував уривок з «Одіссеї».

Перший повний переклад «Одіссеї» віршованим розміром оригіналу здійснив відомий український поет, композитор і громадський діяч Петро Ніщинський (псевдонім — Петро Байда). Ніщинський викладав грецьку мову, добре знав античну літературу і перекладав античну класику: 1889 р. у Львові вийшли друком 1-ша–12-та пісні «Одіссеї», 1892 р. — 13–24-та.

Незаперечним вагомим надбанням української культури ХХ ст. став новий переклад «Іліади» та «Одіссеї», що його здійснив розміром оригіналу відомий український учений, композитор і поет-перекладач Микола Хомичевський (псевдонім — Борис Тен). На думку фахівців, цей переклад відповідає всім вимогам сучасного гомерознавства і відзначається високою поетичною майстерністю. Багаторічна подвижницька перекладацька праця Бориса Тена здобула визнання широкої громадськості. Перекладач був удостоєний премії імені Максима Рильського.

Обкладинка видання «Одіссеї» у перекладі Бориса Тена

Робота з текстом

«Одіссея». Заспів (пісня 1, вірші 1–21)

1. До кого Гомер звертається у заспіві?
2. Чим початок поеми «Одіссея» нагадує «Іліаду»?
3. Як поет характеризує свого героя, які епітети добирає до його образу?

4. Хто з богів співчував Одиссеєві, а хто ненавидів його?
5. Як ставиться автор до супутників Одиссея?
6. Продовжте речення: «Заспів за змістом — це...».

«Одіссея». Одиссей і кіклоп Поліфем (пісня 9, вірші 181–566)

1. Як схарактеризував Одиссей країну кіклопів і цей народ?
2. Із якою метою Одиссей вирушив до печери кіклопа?
3. Змалюйте зовнішність Поліфема. На що вказує такий портрет, як через нього виражено ставлення автора до кіклопа?
4. Опишіть печеру Поліфема. Про що цей опис свідчить?
5. Чому Одиссей не розповів кіклопові про те, що його корабель стоїть неподалік?
6. Навіщо, на вашу думку, автор так детально розповідає про поїдання кіклопом супутників Одиссея?
7. Як Одиссей зумів перехитрити Поліфема й звільнитися разом із товаришами з його печери, заваленої каменем?
8. Чому Поліфем не дістав допомоги від своїх одноплемінників?
9. Які риси характеру проявив головний герой, коли відпливав з острова кіклопів? Як це характеризує художню майстерність Гомера?

«Одіссея». Заспів. Одиссей у Кірки (пісня 10, вірші 91–399)

1. Хто така Кірка, де вона живе?
2. Як змальовано портрет Кірки, її будинок? Про що це свідчить, які емоції викликає?
3. Які риси характеру виявив Одиссей, коли готувався відвідати чарівницю?
4. Хто зустрів супутників Одиссея біля дому Кірки? Чому такою дивною була поведінка тих істот?
5. Що трапилося з товаришами Одиссея, хто врятувався й чому?
6. Як повівся Одиссей, дізнавшись про сумну долю своїх супутників?
7. Хто навчив головного героя, як поводитися в чарівниці Кірки?
8. Як богиня приймала Одиссея? Що нелогічного було в її поведінці? (Пам'ятайте: боги — безсмертні!)
9. Чим закінчується пригода Одиссея? Схарактеризуйте за нею героя.
10. Визначте ознаки індивідуального стилю письменника.

Якоб Йорданс — фламандський художник, один із видатних представників фламандського бароко. У творчості Йорданса доволі потужно виявилися такі характерні ознаки фламандської школи живопису, як яскраве чуттєве сприйняття життя, оптимізм, потяг до жанрового трактування міфологічних і релігійних тем.

1. Розгляньте репродукцію картини Я. Йорданса «Одіссея у печері Поліфема». Розмістіть зображене на картинах за планами:

Перший план	Другий план	Третій план

Вівці, Поліфем, Одіссей, супутники Одіссея, склепіння печери, вхід до печери, домашнє начиння — посуд, рослинність, кози, великий камінь. Свій розподіл обґрунтуйте.

2. Придивіться до Одіссея. Виберіть із поданих епітети, якими можна було б схарактеризувати вираз його обличчя: *зосереджений, веселий, сумний, гнівний, хитруватий, байдужий, обережний, розумний, наляканий, стривожений, допитливий, впевнений, невпевнений, лукавий, мудрий, жорстокий, добродушний, розважливий.*

3. Чи такими ви уявляли героїв поеми Гомера «Одіссея»? Із яким зображенням деталей ви не зовсім погоджуєтесь?

Я. Йорданс. Одіссей в печері Поліфема. 1630

Світ літератури в цікавих фактах

«Іліада» й «Одіссея» — це античний Фейсбук

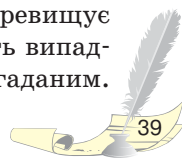
Зв'язки між персонажами поем Гомера «Одіссея» й «Іліада» за структурою подібні до сучасних соцмереж *Facebook* або *Twitter*. Це підтверджує, що твори частково засновані на реальних подіях, — так вважають автори статті, розміщеної в електронній бібліотеці Корнельського університету.

«Соціальна мережа “Одіссеї” — це “маленький світ”, дуже тісний, зі слабкою ієрархією, стійкий до випадкових атак. Ці властивості притаманні більшості реальних соціальних мереж», — ідеться у статті Педро Міранди із Державного технологічного університету Парани (Бразилії) і його колег.

Міранда та його колеги умовно позначили кожного героя «Одіссеї» як вузол мережі. Між персонажами є зв'язки, якщо за сюжетом вони зустрічаються, розмовляють одне з одним, цитують слова одне одного третьому персонажеві або з тексту зрозуміло, що вони знайомі. Учені встановили більш ніж 1700 зв'язків між 342 персонажами поеми.

Вони не брали до уваги міфологічних героїв і отримали дещо подібне до соціальної мережі.

У соціальній структурі «Одіссеї» учасники з великою кількістю зв'язків схильні встановлювати стосунки з іншими учасниками з великою кількістю зв'язків, так само як і учасники з маленькою кількістю зв'язків тягнуться до подібних собі. Мережа безмасштабна, тобто її вузли не мають типової кількості зв'язків. Кількість дуже популярних учасників у ній не перевищує 90 %. Також вона стійка до атак, за яких вузли для нападу обирають випадково. Усе це ріднить її з реальними соцмережами і протиставляє вигаданим.

Літературний ринг

Поєми Гомера належать одному авторові чи це героїчний народний епос, збірки пісень, що належать різним авторам?

+	—
<p>Передусім Гомерові поеми — це не народна поезія; хоч яка вона проста, натуральна, у ній можна відчутти індивідуальний замисел автора-художника. Не можна теж думати, що поеми були створені з окремих пісень, написаних заздалегідь незалежно одна від одної. З таких пісень однакової тематики не можна зліпити поеми, як не можна, наприклад, укласти в одну поему наші думи про Хмельницького; різниця в тональності, задумі одразу далася б взнаки.</p> <p>Гомерові поеми такі ж широкі, як життя, і уся оця широкість обмальована з дивним хистом — ми маємо цілу громаду одмінних характерів, цілу галерею одмінних картин і сцен, геніальні начерки природи і почувань, й усе отсе загорнено в гарну і просту разом з тим форму, якої не можна вже дійти новішному художнику.</p> <p style="text-align: right;"><i>М. С. Грушевський</i></p>	<p>«Теорія малих пісень» розбивала епос Гомера на окремі, мало пов'язані між собою пісні, з'єднані лише згодом вже рукою якогось письменника або редактора. Роль цього письменника або редактора теж розумілася нескінченно різноманітно, починаючи від механічного склеювання окремих пісень і закінчуючи підведенням окремих пісень під власну творчу концепцію. «Теорія зерна» визнавала за Гомером створення тільки однієї невеликої поеми і приписувала розвиток і закінчення поем низці інших авторів. Цих авторів іноді налічували кілька десятків, базуючись на різного роду суперечностях у поемах Гомера і вважаючи, що суперечні частини поем повинні обов'язково належати різним авторам.</p> <p style="text-align: right;"><i>Вікіпедія</i></p>
<p>Яка думка про цілісність поеми «Одіссея» склалася у вас? Обґрунтуйте її.</p>	

Проаналізуйте!

1. Прочитайте слова Зевса. Виконайте завдання.

Горе! Як легко смертні тепер нас у всьому винують!
 Зло — від богів, — вони кажуть, самі ж через власну зухвалість,
 Всупереч долі, багато на себе нещастя накликають.

Переклад Бориса Тена

2. Зробіть висновки про те, як автор трактує залежність людей від богів, на який щабель він їх ставить.

Створіть!

1. Творчий проект «Жіночі образи / жіноча психологія в поемі "Одіссея", «Праця в житті давніх греків».
2. Ви повністю прочитали поему Гомера «Одіссея». Як би ви зацікавили друзів, щоб вони також прочитали її? Створіть творчий рекламний проект поеми «Одіссея».

Доба Відродження. Специфіка італійського Відродження, його етапи, представники

Велика відповідальність — розуміти, що лише від тебе залежатиме твоє майбутнє. І нікому докоряти, що в житті відбувається щось не так, як хотілося б. Такими сміливцями були титани Відродження — нової доби в розвитку людства.

Епоха Відродження в історії світової культури має революційну, знакову роль. Не можна назвати таку сферу культури, у якій би не виникли явища, процеси, що визначили весь подальший розвиток, аж до сучасного їхнього стану:

- на зміну церковному світогляду, який панував повсюдно, приходить новий погляд на світ, у центрі якого перебуває людина, — гуманізм;
- у науці замість умоглядності, далеких від реальності логічних побудов виникає дослідне природознавство і робиться величезний крок уперед у пізнанні навколишнього світу та власне людини, виникає спеціалізація у науці;
- об'єктом вивчення стає людське суспільство, починаються пошуки шляхів його справедливого устрою;
- формуються сучасні національні європейські літератури й професійний театр;
- унікальним є історичний феномен ренесансного мистецтва, яке дало людству найвеличніші твори.

*Ти маєш можливість впасти до рівня тварини,
але також і можливість піднятися до рівня істоти
богоподібної — лише завдяки особистій внутрішній волі.
Дж. П. делла Мірандола*

- Як ви розумієте цей вислів? Чи погоджуєтесь ви з ним?

Місто Флоренція. Італійська архітектура Відродження. Сучасне фото

Представники італійського Відродження

кінець XIII ст.

НОВА ЕПОХА ПРИНЕСЛА НОВИЙ СВІТОГЛЯД. ІДЕЙНИЙ ЗМІСТ КУЛЬТУРИ ВІДРОДЖЕННЯ, ЩО ВІДБИВСЯ В НАУКОВИХ, ЛІТЕРАТУРНИХ, ХУДОЖНІХ, ФІЛОСОФСЬКИХ ТВОРАХ, СКЛАВ ГУМАНІСТИЧНЕ СВІТОБАЧЕННЯ

Джотто ді Бондоне

італійський живописець, маляр. Один із предвісників епохи Відродження у сфері живопису та реалізму. Фрески Джотто на біблійну тематику досі вважають шедеврами світового мистецтва. Другом художника був Данте Аліг'єрі — про нього поет згадав у своєму славнозвісному творі «Божественна комедія»

Філіппо Брунеллескі

скульптор, архітектор — ясно сформулював ідеї нового художнього мислення.

Найбільшої слави Брунеллескі зажив завдяки будівництву маківки собору Санта Марія дель Фйоре у Флоренції

Мазаччо

новатор живопису.

Його головним твором стали розписи капели Бранкаччі в церкві Санта Марія дель Карміна у Флоренції

В Італії раніше, ніж в інших європейських країнах, почався процес розкладання феодальних і зародження нових, буржуазних відносин. Для Італії характерний ранній і дуже швидкий розвиток міст. Тут свою роль відіграло вигідне географічне положення, що зробило країну головною посередницею в торгівлі між Сходом і Європою. Концентрація капіталу дозволила перейти від торговельних операцій до кредитних. Італія — батьківщина банківської справи (слово *банк* походить від італійського «банко» — *лава, лава міняйл*). Водночас відчувуються докорінні зміни у промисловості — з'являється мануфактурне виробництво.

У багатьох італійських містах встановилося республіканське правління. Тогочасне економічне та політичне життя характеризувалося значною нестабільністю: можна було швидко розбагатіти, але так само швидко й позбутися всього, наприклад, через загибель торговельних кораблів, неплатежі боржників, політичні перевороти тощо. Це породжувало особливу психологію, коли гроші не накопичувалися, а витрачалися безоглядно.

Розкошування нових багатіїв обумовлювало попит на архітекторів, художників, поетів. У містах дедалі відчутнішою ставала потреба у лікарях, учителях, нотаріусах.

Новою за формою і за змістом стає в цей час і література, що завдяки своїм можливостям найповніше виразила свою епоху: відроджується античний ідеал прекрасної, гармонійної людини. Людина знову стає головною темою мистецтва.

1. З'ясуйте культурне значення творчості видатних представників італійського Відродження.
2. Що сприяло становленню нового філософського світогляду італійського Відродження?
3. Які ознаки Відродження можна знайти на полотнах Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаеля? Складіть коментарі до найвідоміших їхніх шедеврів.

Характеристика гуманістичного світогляду

- Людина — центр Всесвіту.
- Людина — гармонійна особистість, здатна творити й самостійно змінювати своє життя.
- Земне життя — прекрасна дійсність, у якій кожен має право розкрити свої таланти, можливості, свою неповторність.
- Людина — диво природи, мірило всіх речей.
- Людина впевнена у своїх творчих та розумових можливостях.
- Людина має право на земне щастя, на пізнання почуття кохання.
- Життя людини на землі — це шлях пізнання, радості, творчості, звершень.

Данте Аліґ'єрі

ЛЕГЕНДАРНА ПОСТАТЬ, ЛЮДИНА, У ТВОРЧОСТІ ЯКОЇ ВІДБИЛИСЯ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІТАЛІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА СТОЛІТТЯ ВПЕРЕД. ПЕРУ ДАНТЕ НАЛЕЖАТЬ ОРИГІНАЛЬНА ЛІРИЧНА АВТОБІОГРАФІЯ «НОВЕ ЖИТТЯ», ФІЛОСОФСЬКИЙ ТРАКТАТ «БЕНКЕТ», ТРАКТАТ «ПРО НАРОДНУ МОВУ», СОНЕТИ, КАНЦОНИ Й ІНШІ ТВОРИ

1265

Поему «Божественна комедія» розпочав приблизно 1307–1313 рр. і завершив через чотирнадцять років

Навчався у Болонському університеті, але не закінчив його.
Вивчав тосканську поезію у той час, коли в Тоскані стала відомою Сицилійська Поетична Школа (італ. *Scuola poetica siciliana*)

Цікавився поезією окситанських трубадурів та класичною поезією античності, особливо захоплювався творчістю Вергілія

1292 р. — початок творчого шляху, оповідь про юне кохання «Нове життя» (італ. *«La Vita Nuova»*), що складається з сонетів, канцон та прозового коментаря про любов до Беатріче

1271 р.

венеційський купець Марко Поло вирушив у подорож до Азії

1284 р.

засновано Пітерхаус — коледж Кембріджського університету

1296 р.

у Флоренції розпочато будівництво собору Санта Марія дель Фйоре

1306 р.

шотландські барони проголосили Роберта Брюса королем Шотландії

1312 р.

розпуск ордену тамплієрів

1321

Данте Аліґ'єрі — останній поет Середньовіччя, перший поет Відродження

Є постаті, котрі неможливо оминати, вивчаючи світову літературу. З-поміж них — і Данте Аліґ'єрі, про якого зазвичай говорять лише гіперболами — *величний, неповторний, осяйний, геній*. Його головний твір — «Комедію» — Дж. Боккаччо через три століття назвав *божественною*, а самого Данте — «дарованим Божою милістю».

Хто скаже про нього: старий він як світ?

Він — Данте. Йому тільки тисяча літ.

Л. В. Костенко

*Данте є найвищим виразом, поетичним вінцем та
ушавленням того, що називаємо середніми віками... Як людина
геніальна, він усім своїм єством належить до новіших часів,
хоча думками й поглядами залишається в минувшині.*

І. Я. Франко

1. Які думки висловили видатні українці про давнього і сучасного Данте?
2. Як оцінили його значення?

Поема «Божественна комедія» як філософсько-художній синтез середньовічної культури й утілення ідей раннього Відродження

У «Божественній комедії», яку справедливо називають синтезом середньовічної культури й культури Ренесансу, з усією повнотою відбився складний і суперечливий світогляд Данте.

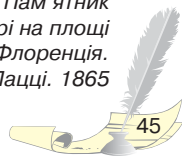
Поет тут постає як всебічно освічена людина: політик, богослов, мораліст, філософ, історик, фізіолог, психолог та астроном.

Хоча образи, подані в «Божественній комедії», міцно пов'язані із середньовічним світоглядом, про ренесансний характер творчості автора свідчать яскравість мови та індивідуальність його героїв.

У поемі Данте використовує звичний для Середньовіччя прийом подорожі — Пеклом, Чистилищем і Раєм у супроводі давно померлого римського поета Верґілія. Однак, незважаючи на далекий від повсякденності сюжет, твір сповнений картин життя сучасної авторові Італії й насичений символічними образами та метафорами.

*Е. Пацці. Пам'ятник
Данте Аліґ'єрі на площі
Синьйорії, Флоренція.
Е. Пацці. 1865*

Данте тут спирається не тільки на релігійну літературу, а й на досвід Гомера, який відправив Одиссея в царство мертвих, і на найбільш авторитетний для нього приклад Вергілія, у якого Еней також сходить у Тартар, щоб зустрічатися зі своїм батьком.

Поєднання в поемі суто середньовічної картини світу з її усталеним уявленням про потойбічне життя та спокутування земних гріхів із надзвичайно відвертим, пристрасним та емоційно забарвленим ставленням поета до змальованих ним образів і подій підносить її на рівень геніального новаторського твору. «Божественна комедія» подає грандіозний синтез середньовічної культури та потужного вияву нової культури, нового типу мислення, що провіщає гуманістичну епоху Ренесансу.

Обкладинка першого видання
«Божественної комедії»

У цьому творі, що став підсумком усього Дантового життя, подано широку картину тогочасних уявлень про світ, що переплітаються з пропагуванням автором важливих для нього ідей. Задум поеми, її композиція обумовлені системою тогочасних знань, містично-богословськими теоріями, характерними для духовного життя поета, і середньовічною поетикою.

Написана «Комедія» доволі складною строфічною формою — терцинами.

Терцина (від латин. *terra rima* — третя рима) — це трирядкова строфа п'ятистопного ямба, у якій середній рядок римується з крайніми — першим і третім — у наступній строфі, завершуючись окремим рядком, римованим з другим рядком попередньої строфи. Терцину вперше використав Данте; вона мала наслідувачів майже в усіх європейських літературах.

Особливості композиції поеми.

Концепція світу й людини. Алгоритмний зміст образів та епізодів. Жанрова своєрідність твору

Назва твору	<i>Комедія</i> — у середні віки так називали твір зі страшним початком та щасливим кінцем. Данте найменував поему комедією. Пізніше Дж. Боккаччо, вражений силою таланту автора й величиною його твору, приєднав до цієї назви означення <i>божественна</i> . Під таким заголовком поема була опублікована 1555 р. у Венеції, а згодом увійшла до скарбниці світової літератури
-------------	---

Час створення	<p>«Божественну комедію» було написано в 1307–1321 рр. Це був час, який в історії культури дістав назву <i>Передвідродження</i>. Віра в необмежені можливості людської природи, у неповторність людської індивідуальності зароджується саме тоді. Цей процес і відтворює поема Данте, що є водночас синтезом середньовічної культури і прологом до культури Відродження.</p> <p>У поемі Данте відобразив видіння, що з'явилося йому велико-дньої ночі 8 квітня 1300 р. Поет описав драму власного життя, історію суспільства, потойбічні світи. Він прагнув спрямувати читача на шлях морального самовдосконалення</p>
Тема	<p>Данте зосереджує свою увагу на стані людської душі після смерті тіла. В алегоричній формі описує Пекло, Чистилище та Рай, куди потрапляє людина відповідно до своїх учинків за життя. Однак поет долає середньовічне уявлення про незмінність і приреченість людської натури. У центрі твору особистість, яка прагне духовно вдосконалити себе та світ, здатна досягнути проблеми всього людства, знайти вихід до Нового Життя</p>
Жанр	<p>Данте назвав свою поему <i>комедією</i> за усталеними середньовічними канонами: так називали тоді твори, які починалися сумно (пекло), а закінчувалися щасливо (рай). Епітетом <i>божественна</i> поему наділив перший біограф Данте, автор знаменитого «Декамерона» Дж. Боккаччо</p>
Композиція	<p>Поема побудована з урахуванням так званої магії чисел, згідно з якою священними є числа 3, 9 і 10. Головні одиниці виміру в поемі — трійка й дев'ятка, числа Святої Трійці та число Беатріче (трійка, помножена на себе). Світ Данте є цілісним і гармонійним, у ньому поєднуються математична точність мислення та фантазія поета. У «Божественній комедії» три частини (кантики), три центральні постаті (Данте, Вергілій і Беатріче), у кожній кантиці — по 33 пісні, а оскільки є ще перша пісня — пролог, то загальна сума пісень дорівнює 100</p>
Форма розвитку сюжету	<p>Подорож загробним світом. Цей прийом не одноразово використовували видатні попередники Данте — Гомер, Овідій, Стацій, Вергілій. Однак у Данте «подорож душі після життя» сповнена не містичних, а цілком реальних проблем, що набувають філософського значення</p>
Ідея	<p>Про задум твору Данте писав в одному з листів: «Врятувати людей від ганебного стану і привести їх до щастя». Письменник прагнув духовного спасіння Людини й усього світу. Він проголошував високі ідеали Добра, Любові, Милосердя, Розуму, які, на його думку, можуть змінити життя суспільства</p>

Концепція світу в поемі

У центрі художнього світу поеми — Земля. У північній півкулі розташована глибока воронка Пекла, центр якої в середині Землі. У дев'яти колах пекла страждають душі грішників.

У вступі йдеться про внутрішній стан поета: середина життя, трагічний шлях, похмурий ліс. «Півжиття» — це не лише 33 роки, які Данте оцінює як середину життя, а й переломна мить життєвого шляху, коли потрібно напрям зіставити з метою. Це також і середина світової історії. І світ, і поет втратили правильний шлях. Похмурий ліс — це Італія, це заплутаний у гріхах світ і водночас — стан душі Данте. На світанку він робить спробу вийти з лісу.

Г. Доре. Ілюстрація до «Божественної комедії». 1860

У Пеклі Данте перебуває у супроводі Вергілія, який пояснює італійському поетові все побачене. Північна півкуля населена людьми, південна — безлюдна і вкрита океаном, лише посередині Всесвіту підноситься велика гора, де Данте розташовує Чистилище — царство, у якому душі померлих, що грішили, але розкаюлися за життя, зазнають мук, щоб позбутися своєї провини та вознестися доу Раю. Земля оточена дев'ятьма небесними сферами: сімома сферами планет, зоряним та кристалічним небом. За ним, у просторі, де вже не діють фізичні закони, розташований Емпірей, царство ангелів та блаженних душ.

Світобудова Данте ґрунтується на числах *три* і *дев'ять* (*тричі по три*). Потойбічний світ Данте зображує згідно з уявленнями тогочасної богословської науки: Земля є нерухомим центром світу, у середині її розташоване Пекло. На його брамі — страшний напис: «*Хто йде сюди, покинь усі надії*». Пекло утворилося внаслідок падіння скинутого з неба Люцифера і має вигляд воронкоподібної порожнини, основа якої розташована близько до земної кори, а гострим кінцем устромлена в центр Землі. На протилежній безлюдній південній півкулі (там за часів Данте ніхто з європейців ще не бував) Люциферове падіння утворило височенну гору Чистилища.

Прикметно, що перед межею Пекла — річкою Ахерон — громадаються незліченні юрми «мізерних душ», «що ні ганьби, ні слави не здобулися на землі зажити». Така «нейтральність» у вирі суспільних подій була для Данте абсолютно неприйнятною.

Перша пісня — зав'язка «Божественної комедії». У ній порушено проблему пошуку правильного шляху і для тогочасної Італії, і для кожної людини особисто, і для людства загалом. Цей величний задум здійснюється протягом наступних частин.

У подальших колах Пекла страждають грішники плоті, які не змогли подолати свого нищого інстинкту: ненажери, пияки, повії. Ідеї гуманізму — інтерес і любов до людини, боротьба за її свободу, щастя і всебічний розвиток — Данте втілює у суперечливому зображенні деяких грішників. У другому колі (власне Пеклі) зазнають покари за гріховне кохання. Душі грішників тут кружляють у вічному вихорі, подібному до виру їхньої земної пристрасті. Тут, у 5-й пісні, натрапляємо і на один із найзворушливіших уривків світової поезії — історію нещасного кохання Паоло й Франчески. Образ Франчески да Ріміні контрастує з потворними постатями пекельних персонажів, він ліричний, але має також трагічне звучання. Грішна дружина, яку видали заміж проти її волі, відповіла на кохання Паоло, який був братом її чоловіка. Розправа ображеного чоловіка була жорстокою — своїм кинджалом він зарізав Паоло і Франческу, яка намагалася затулити собою коханого. Тому тіні Франчески й Паоло також нерозлучно носяться у вогняному смерчі.

Восьме коло утворено з десяти ровів, де караються різні види ненависного Данте обману — облудні віщування, лестоці, фальшивомонетництво тощо. Кара грішника у Данте завжди є символічним відображенням гріха: тирані купаються в ріках крові, підлабузники ходять у свинцевому одязі, позолоченому зовні, тощо.

Останнє, дев'яте, коло Пекла позбавлене руху, тепла, полум'я, там лише застиглість, холод і лід. У нього вмерзли зрадники. Тут розгортається найтрагічніший епізод поеми — розповідь графа Уголіно про останні дні його життя. За наказом архієпископа його було кинуто до Башти голоду разом із чотирма синами, за якими не було жодної провини. Усі вони були приречені на смерть. Батько дивився, як один за одним помирали його сини, доки не залишився сам, потерпаючи від голоду й душевного розпаду. У цьому епізоді земні муки здаються страшнішими за пекельні й жорстокому, проте справедливому, Божому суду протиставлено жорстокіший і несправедливий земний суд.

Рукопис поеми Данте

Алегоричний зміст образів та епізодів

Характерною ознакою поеми є надзвичайна смислова насиченість. Твір має алегоричний зміст: абстрактні поняття, думки автор виражає через конкретні образи й події. Сам образ поета символізує душу людини, яка шукає істини. Його мандри Пеклом і Чистилищем треба розуміти як шлях до справжньої віри попри спокуси й випробування.

Три частини — це три світи, де водночас жив Данте: реальне життя, яке багато в чому було схоже на пекло, чистилище внутрішньої боротьби та рай віри, якої ніколи не втрачав поет. Образи Пекла утворюють гармонію загального, оскільки зло також є необхідним елементом Космосу. Усі частини закінчуються словом «зорі»: зоря — це й символ небесної мети, й астрономічне поняття, й позачасовий орієнтир у подорожі Данте.

С. Боттічеллі. Мапа Пекла (ілюстрація до «Божественної комедії» Данте). 1480–1495

Уже початок «Комедії» розкриває неоднозначність змісту твору. Блукаючи в «темному лісі» і втративши надію знайти «просту дорогу», Данте намагається зійти на гору, якою «кінчалася ота долина». Темний ліс — це й алегорія обставин життя самого Данте, й політична ситуація в тогочасній Італії тощо. Пагорб — царство гармонії та справедливості. Спочатку Данте здається, що зійти на гору буде дуже легко, але дорогою йому трапляються різні перешкоди: пантера, що є алегорією зрадництва, лев — гордості та тиранії,

вовчиця — жадоби й егоїзму. Римський поет-язичник Вергілій є алегорією розуму. Коли Данте, задихаючись від сірчаного диму, спускається до Пекла та відчуває, що не спроможний винести тих страждань, що побачив, його підтримує Вергілій (у тяжких випробуваннях і стражданнях душу мусить підтримувати розум). Образ Беатріче символізує кохання, яке підносить людину, розкриває безмежну любов Бога до людей.

Кожна кантика має своє алегоричне шифрування: Пекло — втілення страшного й потворного, символ зла; Чистилище — символізація пороків, які можна виправити, і туги, яку можна вгамувати; Рай — алегорія любові, добра, доброчесності, краси, радості. Кожна форма покарання в Пеклі теж має своє алегоричне значення, як і кожне випробування в Чистилищі та кожна форма винагороди в Раю.

Одним із найвизначніших у творі є образ античного героя Улісса (Одісея), що був близький авторові і своєю долею блукача, і незгасною жагою пізнання. У цьому образі Данте втілює риси допитливості, мужності й ініціативності мандрівника.

Розгорнутою алегорією є також хронотоп подорожі — це пошук людською душею, оточеною гріхами, спокусами та пристрастями, правильного шляху, сенсу буття. Головна дія взагалі відбувається в душі ліричного героя. Пізнавши, що є зло, пройшовши колами Пекла, він змінюється, підноситься до розуміння найважливіших істин про світ і про себе.

Переклади «Божественної комедії» українською мовою

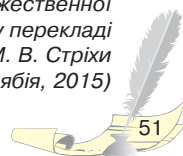
Перший переклад українською мовою належить Іванові Франкові. 1878 р. він переклав білим віршем першу пісню «Пекла». У 1892–1896 рр. у львівському журналі «Правда» В. І. Самійленко надрукував перші десять пісень «Пекла», які незабаром вийшли окремим виданням. 1898 р. Леся Українка переклала частину п'ятої пісні «Пекла», яка була опублікована лише 1945 р.

1913 р. І. Я. Франко наприкінці статті «Данте Аліґ'єрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії» подав переклад білим віршем численних уривків зі всіх трьох частин поеми. 1956 р. вийшов друком перший повний переклад «Пекла», здійснений П. С. Карманським і М. Т. Рильським. 1976 р. побачив світ повний переклад «Божественної комедії» Є. А. Дроб'язка.

Найновіший у часі український переклад «Пекла» (першої частини «Божественної комедії» Данте) належить перу М. В. Сторіхи. Ця книга має стати для сучасного читача справжнім путівником

Обкладинка українського видання «Божественної комедії» Данте у перекладі М. В. Стріхи (Львів : Астролябія, 2015)

у світ видатного Данте. Вона містить докладну передмову, де крім життя та творчості італійського поета значну увагу приділено з'ясуванню впливу «Божественної комедії» на розвиток української літератури. А додана до перекладу антологія пов'язаних із постаттю Данте українських віршів, написаних упродовж останніх понад півтора століть років, наочно демонструє, що Україна була і є частиною культурної Європи.

Роль Данте Аліґ'єрі в історії європейської культури

Данте став фундатором італійської літературної мови, «божественним даром» своєму часові, бо розбудив від середньовічного сну свою епоху і своєю творчістю відкрив нову добу — добу Відродження. Англійський літературознавець Д. Берт у книзі «100 кращих літераторів» (1998) поставив ім'я Данте на друге місце після Шекспіра, зазначивши, що він залишається вічним еталоном для західної цивілізації, а його «Божественна комедія» є не лише одним із найбільш шанованих і впливових літературних творів в історії, а й, напевно, найвеличнішою з усіх поем. Завдяки Данте, як пише Д. Берт, література Гомера відродилася в італійській мові, яку Данте узаконив у поетичній спадщині та передав її Шекспірові й Відродженню. Жоден із авторів Середньовіччя не здобув свого часу такого визнання, як Данте. Саме він став пророком і совістю своєї епохи.

Поема «Божественна комедія» глибоко національна, а Данте виступає як патріот Італії. Проте її значення ще в Середньовіччі вийшло за межі національного, адже в ній відображено моральні здобутки свого часу й підготовлено ґрунт для формування ренесансного світогляду.

Світ літератури в цікавих фактах

Інтерес до незрівнянного італійського поета виник у Івана Яковича Франка ще в юності. В Дрогобицькій гімназії Франко познайомився з творами Данте в німецькому та польському перекладах, і тоді ж відчув нестримне бажання відтворити Дантові шедеври рідною мовою. Наприкінці 80-х років XIX ст. Франко пише Драгоманову, що Данте, «цю колосальну святиню середньовічного духу», слід цінувати «головно задля недосяжної простоти і грандіозності його стилю». І додає, що має намір узятися за лірику Данте і «Божественну комедію»: «Може, удасться дещо й на наше бідне поле перенести». Зовсім не випадково, що саме останні, найважливіші для митця 10 років активізували бажання творця «Мойсея» взятися за написання біографії Данте й опублікувати переклади «Комедії» та сонетів. Починаючи з 1907 р. на сторінках «Літературно-наукового вісника» з'являється низка студій Франка про Данте та його час; шість років потому поет, ґрунтовно переробивши ці статті, доповнивши їх власним перекладом частини «Божественної комедії» та аналізом ліричної й дидактичної поезії видатного флорентійця, видав усе це у єдиній книзі (І. Франко. Данте

Аліґієрі — Львів, 1913). Книга ця, без перебільшення, є одним з найяскравіших спалахів духовної енергії нашого Титана...

Франко — блискучий історик, літературний критик та Франко — перший перекладач Данте — у цій книзі чудово доповнюють один одного. Так відбувся діалог віч-на-віч двох геніїв.

Робота з текстом

Аналіз 1-ї пісні поеми

1. Як ви розумієте перші рядки твору?
2. Як ви розумієте слова: «Хто йде сюди, покинь усі надії»?
3. Яке враження справила на вас I частина «Божественної комедії»?
4. Про що йдеться в першій пісні?
5. Які звірі тарпилися на шляху Данте? Що, на вашу думку, вони уособлюють?
6. Хто такий Вергілій? Як автор характеризує його у першій пісні? Знайдіть відповідні цитати.
7. Які твори Вергілія і героїв із них згадано в «Божественній комедії»?
8. Чому саме Вергілій супроводжує поета в потойбічному світі?
9. Який шлях указує Вергілій герою поеми? До чого він закликає Данте?

Аналіз 5-ї пісні поеми

1. Яких античних героїв ми зустрічаємо у цій частині?
2. Розкажіть історію кохання Паоло та Франчески.
3. Яку думку маєте ви щодо цих коханців? Як автор ставиться до грішного кохання: засуджує чи співчуває?
4. Чим відрізняються від натовпу грішників Паоло та Франческа?
5. Назвіть тих героїв, душі яких перебувають у Пеклі.
6. Чому серед грішників поет побачив тінь античного героя Ахілла?

Аналіз 33-ї пісні

1. Назвіть персонажів 33-ї пісні.
2. Розкажіть трагедію графа Уґоліно. Як до неї ставиться Данте?
3. Що найбільше вражає Данте в цій історії?
4. Як на долі роду Уґоліно позначилися міжусобиці та політичне протистояння в тогочасній Італії?
5. Хто спокутує свій гріх у найжорстокішому (дев'ятому) колі пекла?

Дж. Страдано (Ян ван дер Страт).
Ілюстрація до «Божественної
комедії» Данте («Пекло»). 1587

6. Які ви знаєте біблійні оповідання про зрадників?
7. Які людські гріхи автор вважає найстрашнішими?

Узагальнення

1. Зважаючи на те, що Данте дав чотири тлумачення своєї поеми, спробуйте розкрити зміст 1-ї пісні — вступу.
2. Поміркуйте, яке символічне значення має образ Вергілія у творі.
3. Чи згодні ви з думкою про те, що «Божественна комедія» — енциклопедія середньовічного світогляду? Аргументуйте свою позицію.

Англійське Відродження: характерні ознаки культури і літератури. Вільям Шекспір — геній англійського Ренесансу

1. Схарактеризуйте особливості епохи Відродження.
2. Титанів Відродження називають гуманістами. У чому полягає гуманістичний пафос доби європейського Відродження?
3. Яких велетнів виплекала ця епоха в літературі й мистецтві?

Ренесанс в Англії: здобутки та представники

Розквіт англійської літератури Відродження припадає на кінець XVI — початок XVII ст., коли в багатьох західноєвропейських країнах доволі відчутною стала криза гуманізму. Хронологічно цей період збігається з періодом правління династії Тюдорів, починаючи від зйдення на престол Генріха VII (1485) і закінчуючи смертю королеви Єлизавети (1603), останньої представниці цієї династії.

У XVI столітті, за Тюдорів, Англія переживала цілковитий переворот у всіх галузях економічного та соціального життя, що спричинив її перетворення із феодальної країни на країну початкового накопичення капіталу. У цей період в Англії відбувається небачений розквіт у всіх галузях науки й мистецтва.

Однією зі специфічних особливостей розвитку тогочасного англійського суспільства стала спільність економічних та політичних інтересів земельного дворянства й буржуазії — найбільш могутніх верств, які однаково були зацікавлені в абсолютній монархії Тюдорів. Королівська влада заохочувала новий суспільний порядок і підтримувала розвиток промисловості й торгівлі у країні.

Розквіт Відродження в Англії припадає на період правління королеви Єлизавети, за якого країна досягла значної колоніальної й торговельної могутності. Відчутний вплив на формування англійської літератури мали більш ранні гуманістичні процеси, що відбувалися в інших країнах Європи (Еразм Роттердамський, Х Л. Вівес та ін.).

Розквіт англійської літератури Відродження

АНГЛІЙСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ — КОРОТКИЙ, ПРОТЕ МОГУТНІЙ ЗЛЕТ ТВОРЧИХ СИЛ. ЦЕ ВЕРШИНА Й ВОДНОЧАС ТРАГІЧНИЙ ФІНАЛ ЕПОХИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РЕНЕСАНСУ, ЯКИЙ ПРОГОЛОШУВАВ ЛЮДИНУ ВІЛЬНОЮ І ПОВНОПРАВНОЮ, А ЗАЛИШИВ ЇЇ З ГІРКИМ УСВІДОМЛЕННЯМ НЕМОЖЛИВОСТІ ВТІЛИТИ В ЖИТТЯ ГУМАНІСТИЧНУ МРІЮ ПРО ЩАСТЯ ТА БЛАГОДЕНСТВО НА ЗЕМЛІ

Оксфордський університет — центр гуманістичної думки. У цей період професори університетів активно перекладали твори Платона, Аристотеля, Гомера, Вертія, Сенеки, Овідія та багатьох інших

Джеффри Чосер (1340–1400). Головний твір — збірка з 24 віршованих «Кентерберійських оповідань», написаних у дусі «Декамерона» Боккаччо, відіграв значну роль у становленні розмовної англійської мови в літературі

Томас Мор — відомий як філософ, державний діяч, лорд-канцлер (1529–1532). Світову славу йому приніс суспільно-політичний трактат «Утопія» (1516). «Історія Річарда III» мала значний вплив на розвиток літератури й мови

Джон Лілі (1554–1606) — англійський драматург та романіст доби Відродження, який належав до групи письменників-енциклопедистів чи «університетських умів», є одним із попередників Вільяма Шекспіра

Єлизавета I
пер. пр. 1558–1603

Кін. XVI ст.

1584 р.

Джордано Бруно відвідав англійські університети

1584 р.

розгромлено «Непереможну армаду» — військово-морський флот

1599 р.

відкриття театру «Глобус» (або «Всесвіт»)

1609 р.

вийшла друком перша збірка «Сонетів» Шекспіра

1623 р.

«Фоліант» — видання збірки творів Шекспіра

Поч. XVII ст.

Центром гуманістичної думки в цей час стає Оксфордський університет, а найяскравішою фігурою — Томас Мор: видатний мислитель, письменник, державний діяч. Літературна спадщина Томаса Мора надзвичайно розмаїтна. Видатний гуманіст і філософ залишив по собі багато різножанрових оригінальних і перекладних творів. Видатними прозовими творами Томаса Мора є незакінчена історична праця «Історія Річарда III» (1513–1518) і знаменита книга «Утопія» (1516).

В Англії Відродження здебільшого проявилось в літературі й театрі, натомість архітектура й образотворче мистецтво не зазнали впливу ренесансних ідей. Найвидатнішими представниками літератури англійського Відродження стали В. Шекспір — у драматургії, Едмунд Спенсер — у поезії, Джон Лілі та Томас Неш — у великих епічних жанрах.

Найвищого розвитку з усіх літературних родів досягла драматургія.

У Лондоні наприкінці XVI ст. було кілька театральних приміщень, найбільші з-поміж яких — театр «Глобус» (або «Всесвіт»), заснований 1599 р. на пайових засадах.

Постійні театри стали доступними для глядачів різних суспільних верств і перетворилися на розвагу загальнонародного характеру. Це активізувало творчість драматургів, спонукало до поширення тематики, пошуку нових жанрів, художнього удосконалення драми. Особливу роль у цьому процесі відіграли попередники Шекспіра — «університетські уми» Томас Кід, Роберт Грін, Крістофер Марло. Саме вони забезпечили англійським театрам багатий і різноманітний репертуар та своєю творчістю підготували геніальну драматургію Шекспіра.

Здобутки драматургії В. Шекспіра

*Вони писали кожен свою п'єсу,
Шекспір — свою, а королева — іншу.
Л. В. Костенко*

1. Яка інформація про життя і творчість В. Шекспіра, здобута у 8-му класі, вас зацікавила, зворушила, запам'яталась?
2. Розкажіть, яку п'єсу англійського драматурга ви читали. У чому, на вашу думку, полягає таємниця популярності цього твору у XXI столітті?

Якщо у шанувальників театру з різних країн запитати, чиї п'єси найчастіше і з найбільшим успіхом ставили і ставлять сьогодні на сценах, то чимало з них не замислюючись відповість: «Звісно, Шекспіра»! Разом з ім'ям Петрарки видатного британця назвуть і шанувальники поезії, коли постане запитання про найвідоміших авторів сонетів. А історики, оповідаючи про правління англійської королеви Єлизавети I, нерідко називають цей час епохою Шекспіра.

Вільям Шекспір

АНГЛІЙСЬКИЙ ДРАМАТУРГ ЕЛИЗАВЕТИНСЬКОЇ ДОБИ, АКТОР І ПОЕТ.

ТВОРЧІСТЬ: 17 КОМЕДІЙ, 10 ХРОНІК,
11 ТРАГЕДІЙ, 5 ПОЕМ І ЦИКЛ ЗІ 154 СОНЕТІВ.
ШЕКСПІР ВИЗНАНИЙ НАЙВИДАТНІШИМ
АНГЛІЙСЬКИМ ДРАМАТУРГОМ ВСІХ ЧАСІВ

1564

Перший період (1590–1594)
називають оптимістичним.
Прикрашають цей період
творчості перша зріла трагедія
Шекспіра «Ромео і Джульєтта»
та поетичні шедеври —
«Сонети»

Другий період (1594–1601)
свідчить про глибоке прозріння
гуманістів, про крах ренесансної
гармонії, називають трагічним.
Він представлений трагедіями
«Гамлет» (1601)
та «Король Лір» (1605)

Третій період (1609–1613)
називають романтичним.
Шекспір створює 4 п'єси, серед
яких на особливу увагу заслуго-
вує «Буря»

Сонети поета поділено на дві
частини. Перші 126 сонетів
зображують складну і майже
ідеальну дружбу ліричного
героя з другом. Друга частина —
від 127-го до 152-го —
присвячені Смаглявій Леді

1606 р.

відкриття
Австралії чле-
нами експедиції
Ост-індійської
компанії

1607 р.

засновано перше
англійське посе-
лення на
узбережжі
Північної
Америци

1608 р.

оптик Ян
Ліпперсгей
продемонстру-
вав прототип
дзеркального
телескопа

1609 р.

англійський
мореплавець
Генрі Гудзон
відкрив затоку
Делавер

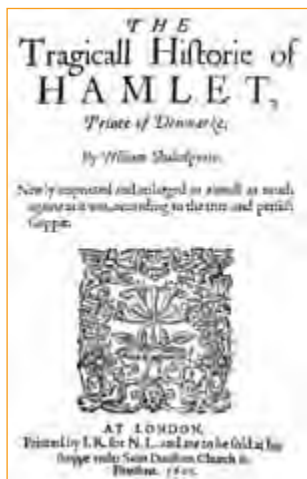
1610 р.

Галілео Галілей
відкрив три
супутника
Юпітера:
Європу, Ганімед
та Іо

1616

Драма в шекспірівську епоху тільки починала ставати родом літератури. Твори драматургів вважалися власністю театру, п'єси не сприймали поза сценою. Свої драми Шекспір призначав для слуху й очей строкатої галасливої юрби лондонського простолюдю. Складаючи п'єсу, він по суті створював театральну виставу. Шекспір — драматург з істинно режисерським мисленням. Драматургія Шекспіра майже нічим не обмежена. П'єса зображує не одну подію, а ланцюг подій, глядач бачить зародження, розвиток, ускладнення й розв'язку з безліччю всіляких подробиць. Нерідко перед ним постає все життя людини. А поруч із долею головного героя чи героїні показані й долі інших учасників подій.

Обкладинка видання «Гамлета» мовою оригіналу. 1603

Своїми трагедіями та комедіями Шекспір започаткував новий напрям у світовій літературі, висловивши думки й почуття тогочасних людей. Його творчість перейнята високими гуманістичними ідеями поваги до людини незалежно від походження, статі, раси, вірою в необмежені здібності людини. Як гуманіст, Шекспір вірив у перемогу добра, в інтелектуальну й моральну силу людей, головне джерело якої — розум і добра воля. Люди з їхніми високими чи жалюгідними пристрастями, глибокими думками й таємними порухами душі заговорили в його драмах на повний голос. Серед них — благородний Отелло, ніжна Корделія, полум'яний Ромео, шукач істини Гамлет.

Протягом усієї творчості розвивалися й змінювалися і світогляд Шекспіра, і характер його творів. Твори Шекспіра — найвищий злет пізнього Відродження, справжній скарб світової культури.

«Гамлет»: світ шекспірівської трагедії

«Гамлет» є не тільки найбільш особистою, але також найбільш філософічною драмою Шекспіра.

І. Я. Франко

Весь світ — в'язниця... Світ надто тісний для вашої душі.

В. Шекспір

1. Поміркуйте над рядками епіграфа — висловлюванням І. Я. Франка.
2. Чи справді у зображенні Шекспіра світ — «в'язниця»?

Історія написання

Гіркі роздуми про долю рідної країни та долю людства, гостре відчуття катастрофи, усвідомлення того, що зло не можна викоринити, що гуманістичні

ідеали нездійсненні,— усе це знайшло відображення у трагедіях Шекспіра, які припадають на другий період його творчості.

Скориставшись сюжетом середньовічної легенди про Амлета, записаної вперше Саксоном Грамматиком близько 1200 р., а потім поширеної в різних літературних обробках, Шекспір створив трагедію глибокого соціально-філософського змісту. Цю легенду переказав французький письменник XVI ст. Бельфоре, увівши її до свого збірника «Трагічні історії». Сюжет привернув увагу англійського драматурга Кіда, автора відомої «Іспанської трагедії». Текст його п'єси про Гамлета не дійшов до нас, але, імовірно, вона була написана у тому самому стилі, що й інші драми Кіда, сповнені кривавих сцен, злодіянь та різних жахів. Але Шекспір по-новому осмислив цей сюжет, довершив характери глибокими філософськими узагальненнями, відчутно увиразнив їх соціальний підтекст, у такий спосіб створивши цілком оригінальну версію мандрівного сюжету.

Історія сюжету «Гамлета»

Задум і реалізація	Автор	Твір, місце, герой	Яким бачать головного героя	
			автор	критики
Кінець XII ст.	Саксон Грамматик, данський літописець	Ютландія (Данія): король — Хорвенділ, його брат — Фанго, син — Амлет, дружина — Герута	Він перевершив своїми подвигами Геркулеса	Посередні представники раннього феодалізму, вчинками яких керують мотив помсти та бажання особистого піднесення
1576 р.	Ф. де Бельфоре, французький письменник	«Трагічні історії». Збережено основу сюжету — криваву помсту, доповнено деталі, ім'я Гамлет	Порівнює з легендарним римським Брутом, «велич духу і мужності»	
1586–1586 рр.	Невідомий автор	У Лондоні ставили його «Гамлета»		
1594 р.	Томас Кід	П'єса «Гамлет», новий персонаж — привид батька	П'єса загублена	
1601 р.	Вільям Шекспір	На основі попередніх джерел створив свого «Гамлета»	Царствена особа, воїн, людина неабиякої сили думки й душевної чутливості	Із нічим не примітного героя легенди перетворив на трагічну фігуру, вічний образ

Трагедія «Гамлет» — одна із найглибших і художньо довершених трагедій В. Шекспіра — була написана 1601–1602 рр. Перше її видання побачило світ 1603 р., друге — 1604 р. Першу постановку трагедії було здійснено 1601 р. на сцені дерев'яного театру «Глобус».

Трагедія — драматичний твір, який ґрунтується на гострому, непримиренному конфлікті особистості, що прагне максимально втілити свій творчий потенціал, з об'єктивною неможливістю його реалізації. Класикою жанру стали трагедії Давньої Греції (Есхіл, Софокл, Еврипід), Відродження (В. Шекспір, П. Кальдерон), класицизму (П. Корнель, Ж. Расін). Кожна історична доба давала своє розуміння трагічного та трагедійних конфліктів.

Конфлікт — зіткнення, боротьба, на яких побудовано розвиток сюжету в художньому творі; суперечність як принцип взаємодії між образами літературного (епічного або драматичного) твору. Конфлікт визначає ідейну спрямованість і композиційно організовує художній твір на всіх рівнях, надаючи кожному образу його якісної визначеності через протиставлення іншим образам.

Проблематика — сукупність питань, які автор порушує у творі та які вимагають дослідження і розв'язання. Ці питання можуть мати соціальний, етичний, екологічний, психологічний характер. Проблематика художнього твору безпосередньо пов'язана з авторським задумом.

Інтрига — сюжетна лінія в літературному (найчастіше драматичному) творі (В. Шекспір, Мольєр, Ф. Шиллер та ін.), що вирізняється складністю та напруженістю дії.

2008 р. «Гамлет» Шекспіра, перекладений Юрієм Андруховичем та проілюстрований Владиславом Єрком, був удостоєний Гран-прі львівського форуму видавців.

Провідні мотиви, філософські та моральні проблеми

У трагедії зображений новий на той час тип героя — героя-гуманіста. Протягом твору Гамлет намагається розв'язати складні морально-етичні проблеми, дійти істини. Він діє на основі філософських міркувань.

Любов, дружба, шлюб, взаємини дітей та батьків, зовнішня війна та заколот усередині країни — ось загальні теми п'єси. А втім, Гамлетові шукання спрямовані в царину вічних проблем: сенс життя і призначення людини, смерть і безсмертя, духовна сила і слабкість, порок і злочин, право на помсту і на вбивство.

Одним із головних морально-філософських питань, які непокоять Гамлета, є питання помсти. Помститися вбивцеві свого батька, покарати зло і тим самим продовжити ланцюг злодіянь чи змиритися та пробачити? Чи варто оборонятися від ударів долі? Наприкінці твору Гамлет доходить висновку, що безкінечно терпіти зло неможливо. Але на це вічне питання людство дотепер не має чіткої відповіді.

Таїна життя та загадка смерті також цікавлять Гамлета. «Бути чи не бути?» — з цього питання розпочинається його відомий монолог. Біля могили блазня Йорика головний герой розмірковує над тим, куди зникає земна слава: пиха придворних, метушня службовців, військова звитяга полководців, краса світських дам.